

Euskaltzaleen saminak, salaketak eta kultur-lanak 50eko hamarkadan

PAKO SUDUPE

Sarrera

Gerra ondorena, 50eko hamarkada, urrun geratu zaigu eta urte horietako historia lauso euskaldunoi. Antzinagokoa ez dugu ongi eza-gutzen, eta arestikoa ere hortxe nonbait. Orduko giroa bizi izan ez dugunok, eskoletan eta ikasi dugun historia bakarra Espainia inperialarena izan dugu, burua behin eta berriz nekaraziz Leovigildo, *Recaredo*, Hermenegildo eta *Wamba* errege bisigotikoen izenak eta balentriak ikasi beharrez, eta *El Cid Campeador*ren garaipenetan eta gisakoetan enplegatuz gure ahaleginak. Gurasoengandik eta, beste-lako istorioak entzun ditugu baina beti ahozkoak, ahozkotasunean mamituak, euren xarma eta euren mugekin, eta oso solteak. Urte ilun hauetako gainerako ahotsik ez dugu entzuterik izan. Ahots hauek klandestinitatean, isilpean ibili beharra zeukaten, atzerrietan argitaratzen ziren aldizkarietako txokoetara baztertuak.

Eredu gisa, har dezagun *Euzko-Gogoa*, Guatemalan eta estrai-nekoz euskal literaturan erabat euskaraz argitaratzen zena -alde horretatik mugarri historikoa-; bada isilpean Euskalerriratu beharra izaten zuen, eta 70 bat lankide eta beste horrenbeste harpidedun zituen. Isileko kontuak, oso jende gutxiren arteko ideia eta ikuspegi trasmisioa, samintasunez gainezka eta salaketa antzuetara mugatuak alde batera, euren aburuak gizartean hedarazi ezinik.

Bestera, Lizardik harako olerki famatuan amona eta billobaren arteko elkarrizketa gisa itxuratzen duena, asaben lokarri zaharra ez dela eten oihukatuz; hauek ere horretanxe ahalegindu ziren euskal-

duntasunaren lokarria eten ez zedin. Apaltasunik gabe esanda, gure gisakorik ez zen sortuko irakurle gisa honetakorik gabe. Delako lokarri horrek ondoko lerroetan ahotsa eskainiko diegun lagunengan hiru hari nagusi zituen, euskaltzaletasuna, abertzaletasuna eta fedea. Gerraurrean baino erabatekoago, euskal nazioaren funtsa hizkuntzan sumatzen zuten, eta euskaltzaletasun gabeko abertzaletasuna ezdeustzat jotzen. Hemendik salaketa gogorrek guraso abertzale kol-dar eta zabarrentzat. Baita EAJko agintarientzat ere alderdiak euskara kontuan ez zuelako behar bezain gogor jokutzen. Nola ez erregimen frankistaren kontra. Baita ere, benetako fede gabe, fedearen eta Elizaren izenean euskara galarazi eta ohitura dudamudazkoak onartzen eta ametitzen zituztenen aurka.

Gauza berriegirik ez, baina sentimendu handiz, barren-barrenetik jaulkiak eta teorian ezezik praxi euskaltzale-abertzalean murgildu zire-nengandik datozela, merezi du arreta jartzea, besterik ez bada eskola garaiko hutsuneak betetze aldera.

Ondoko orriotan jokoan ohartuko dituzuen *dramatis personae* honakoak dituzue: Nemesio Etxaniz, Andima Ibiñagabeitia, Jokin Zaitegi, Orixe, Justo Mokoroa (Ibar), Andoni Labayen, Ion Garmendia (Zeleta), Antonio Arrue, A. Irigarai, Koldo Mitxelena, Alfontso Irigoien. Gairik garrantzitsuenak berriz: *Euzko-Gogoa* eta *Egan* aldizkarien zer-nolakoak batetik eta bien arteko ikamikak bestetik; *Euskal Idazle Batza* sortzeko nahia eta hau Euskaltzaindiaren babespean ala kanpo eratzearen komenientziaz ikuspegi kontrajarriak; euskara alor guztietara hedatu, are erotismora ere, ala betiko esparru garbietara mugatua eduki behar zenaz eztabaida.

Ohartarazi behar dizut, irakurle, 50eko hamarkadan euskal kultur-
an dauden asmoak eta ikuspegiak aztertzeari bereziki Nemesio Etxanizen eskutik ekin diodala, hain zuzen honek bere lagun minei trukaturako gutunetan oin hartuz. Batetik, seguru asko ezagunak ez dituzun aipamenak eta ikuspegiak ezagutzeko aukera izango duzu, eta bestetik jakinean jartzen zaitut azterketa partziala dela, ikuspegi orokorra izateko beste hainbat azterlanen laguntza beharra duena.

Dantza lotua onartua Nemesio Etxanizen Jaioterrian. Balorazioak

Azkoititik Donostiara aldegin eta urtebete ingurura, 1955ean hain zuzen, dantza lotua estraineko aldiz jabetu zen Nemesio Etxanizen jaioterri zen Azkoitiko plazaz. Horren inguruan sortu zen iskanbila

eragingarri bertso-saila ondu zuen, eta horrezaz gainera bi artikulua, bata edaraz eta bestea euskaraz.

Orduraino Azkoitian ez zen dantza loturik zilegi, nahiz gerra garaian garaipenen bat ospatzeko soldaduek saioaren bat egin zuten, baina Frankoren soldaduak izaki bestelako zuribideren beharrik gabegerrateko dantza horiekikoa garbitua zegoen.

Herriko agintari eta agintari-nahikoak bi alderditan banatuak zeuden: batean, hamaika t'erdietako meza eta dantza lotua baimendu nahi zutenak eta bestean ordurainokoari eutsi nahi ziotenak. Donostia-ra joan dira gobernadoreakin mintzatzera dantzaren aurkakoak erretorea buru zutela, eta hauen txosten txarrak gorabehera, hau dantza lotuaren alde zeudenera makurtu da haien buruzagia alkate izendatuz eta ondorioz hurrengo ihauteri igandean estrainekez dantza loturikoak jaunduz Azkoitiko plazaz.

Gertakari honi honela irizten dio:

También se recuerda, que la actual generación ha crecido sin la más elemental educación religiosa. Los frailes y las monjitas se negaban a enseñar el catecismo en euskera y como los niños no podían captarlo en erdera, se han quedado rapados en religión. ¿Qué le importa a esta generación el peligro del pecado? ¿Acaso se han enterado ni de su existencia? Menudo perjuicio nos hicieron a nosotros informándonos detalladamente sobre esos pormenores. [Cuánto más tranquilos hubiéramos vivido de haber desconocido la existencia del mal moral! Pues esa suerte la ha tenido la generación presente. Por eso se divierte a pleno pulmón y con la conciencia satisfecha de una buena digestión. ¡Paso al baile, señores; que para eso ha habido en España un millón y pico de caídos!.¹

Euskarazko artikulua ez da eztiago auzi hau epaitzerakoan:

Gure apaizen aitarenak eta bekozkoak! Zergatik gero? Orain dakusgunagatik? Ba-zegon lenago begiratu bearrik! Noiz ikasiko dute gaurko madarikatzalleak sustraia begirutzen? Urte luzeak joan dira okerrean. Bata bestearen ondoren praille erdeldun eta euskal gorrotokoak ekarri dizkigute maixu errira. Auek eta "Kari-dad"eko ("Gorroto"ko obeto esateko) mojatxo egal-txuriak euskerari dioten gorrotoa lotsarik gabe erakutsi dute.

Euskera galdu bear zan eta orretarako euskerazko kristau-i-

(1) ETXANIZ Nemesio (Zirika izengoitiz): "Progreso y tradición en Azkoitia" in Mexiko-ko Euzko-Deya (1955-4-1).

kasbidea eskolatik bota. Gizaldi osoak, erderazkoa ikasteko gauza etzirralako dotrina ikasi gabe gelditu dira.

Orain gaztedi onek eman duan ostikoa, ez da arritzekoa (...) Galdu euskera! Nastu Euskalerrria! Ekarrri koreanoak! Bide batez Erljioa ondatzen ba-da ere, zer ajola dio?

Ta auek dira beste guztiei katoliko-izena kentzen ibiliak! Nun zera Constancia zuria? Nun Siglo Futuro ta Gaceta del Norte garbiak? (Argitaragabea).

Barruko minak eta amorru biziak sortutako esaldiak dudarik gabe. Berrogei urte geroago behaturik, txertatu ditugun esaldiei darien ironia eta tono mingotsa bere testuinguruan eta bere bilakaeran kokatu ahal ditzagun, ezinbesteko dugu 50eko hamarkadaren lehen urteetan Nemesio Etzanizen adiskide hertsu eta honen kideko euskaltzale bakan-zailduak bizi izan zuten giroaren adierazle nagusienak biltzen lehiatzea.

Euskararen etsaiak 1952an: inkesta

Oso argigarria da 1952an *Andima Ibinagabeitiak* Pariseko *Euzko-Deyan* idatzi zuen artikulua. *Euskeraren etorkizuna ta Euskadi-Irratia* zuen izenburu,² eta bertan *Euzkadi'ko Irratiak* euskaltzale eta euskaldun guztien artean buruturiko inkesta baten berri ematen zigun, hain zuzen, euskarak orduan bizi zuen egoeraz eta euskararen etorkizunaz. Inkesta horretako item bat euskararen etsaiak zein ziren aipatzea zen eta emandako erantzunen arabera hiru sailetan banatzen zituen Andimak inkestaren ondorioak: Estatua, Eliza eta euskaldun zabarrak.

Bizkitartean, gai beraz ziharduela, ordu hartako euskararen are-rioez hain zuzen, ondoko berriak ematen zizkion Nemesio Etzanizek Azkoititik Parisen bizi zen Andimari:

Euskera galtze onetan, neretzat negargarriena, auxe dezu: abertzaleak ere, dirua ta jan-poza besterik ez dute agertzen. Bergara ta Deba, bi erri abertzale oso-osoak giñuzen. Erri euskaldun osoak guda-aurrez: ta ala ere, erri oietan guraso abertzaleak, kakuikeri andiena erakutsiaz, beren aurrei euskera galtzen utzi die. Abertzale oiek, mitiñetarako ta erromerietarako bakarrik ziran abertzale. Aizea zegon aldera, aixa zebilzkigun. Euskera gordetzeak lan pixkat eskatu dienean, ez dute ezertxo ere egin nai izan.

(2) IBIÑAGABEITIA Andima: "Euskeraren etorkizuna ta Euskadi-Irratia" in Pariseko *Euzko-Deya* (1952-10-1).

Prantzin oraintsu izandako euskalzale batek, beste au esan zidan:
Eusker a baño beren alderdia maiteago dute (52-XII-9).

Aipatu gutun horretatik urte erditsura, *Andimak* beste artikulua bat argitara zuen aldizkari berean; bada bertan eliz-gizonak jotzen zituen erdaraz idatzi ohi zuten euskaldunen artean euskaldunontzat kaltegarrientzat:

Eta orra egia: erdal-idazle kaltegin eta ondagarrienak, euskerari buruz, yakiña, eliz-gizonak dituzute ezpai gabe. (...) (...) Estatistika omen egiaren ziñaldari. Ona ba estatistika lotsagarri bat euskarentzat, pozgarria ordea erdal-letrentzat: Jesuitak bost edo sei aldizkari ateratzen ditute Euskalerrian; guztiak erderaz. Pantzizkotarrak iru edo lau argitaratzen dituzte. Danak erderaz. Alare orritxo bat euskeraz ere argitaratzen dute. Pasionistak aldizkari bi. Biak erderaz. Kaputxinoek beste bi edo iru, irurak erderaz. Beste praile orde-nak ere bakoitzak bere aldizkaritxo argitaratzen du. Oiek ere danak erderaz. Apaizak Parroki-orriak deritzaten aldizkaritxoak ateratzen dituzte, bakoitzak bere parrokiaren. Danak erderaz. Seminarioan aldizkari bat ateratzen dute apaiz-gaiek antolatua. Dana erderaz.

Eta gure apaiz izango diranek erdel arloan beren lumak antxen zorrozten dituzte. Etorkizun ederra euskerarentzat... Lau obispuek, beren aldizkariak dituzte. Oiek ere danak erderaz.³

Andima Ibiñagabeitiaren artikulua honi Nemesio Etxanizek eman-dako erantzuna:

Eliz-gizonok bildurti ta nardagarri ari zaizkigu asko ta asko: batez ere agintariok. Baña zorritzarekin erri-gizonen artean (abertzaleak alboratu gabe), orobat ikusten degu. Ez abertzale erdel-dunak bakarrik: abertzale euskaldunak ere, beren aurrei euskera galtzen utzi die ardura gabe. Ontantxe izan degu frakasorik andiena oraingo ontan. Beste giza-mota guzien artean, eliz-gizonen artean ditugu, beste aldetik, euskalzalerik geien (53-7-3).

Honenbestez, 1955ean *Mexikoko Euzko-Deyan* amorrutik idatzita-ko artikuluarik zerion mingostasunari sorburuak eta ingurunea aurkitu nahi honetan, erreparaiozue Nemesio Etxanizek Andimari adierazten dionari, Eliza eta Estatuaren arteko Konkordatoa sinatu (1953an) eta gutxira:

(3) IBIÑAGABEITIA, Andima: "Erdel sorroan" in *Paris-eko Euzko-Deya* (1953-1-17).

Dagonillaren l'goan ba-dakizu Loiola'n nolako eliz-jaiia oi degun. Aurten luzitu dira "nostrates"ak. Izlaria Moneo Aita ekarri ziguten Vallalodid'tik. Espiritu Santuak egundoko aizea eman zion: itzaldian Patxi-ri odol geiago eskeñi zion (Len ixuria gutxi nunbait!) "Gaurko agintariak berenak omen dira, ta emengo onenak" Orratx "nostrates"ak edukautakoak zeñen bitxi-lora ditugun.

Meza-erdian Errandonea Abak txaneuskinlariari, arren baiño arren, "txin da txin da" jotzeko. Bada ezpada ere an zegon eliz-atadian banda militar bat. Onek txaneuskinak bano lentxeago eraso zion 'txin-data'ri. Atea, elizakoa, zabal-zabalik zuten eliz-barrukoak zeruko jario ura obeto entzun zezaten. Lolola'ko erretoreak penatxo bat. Organua aurrena ez asia txindata jotzen. Gure gizonak ando morroitu dira. Eliza katepean estu-estu artu digute. Utikan! (534X-1 8)

Honetatik bi hilabetera honako *kertenkeri* honen berri emanez idazten zion:

Emen, betiko kertenkeriak ditugu. Zubiaga Abagandik auxe jakin det azkenengo. Araban, lekaimeen lkusle edo Bisitadore ibili dan apaizak (Trebño'tik etorria, alajaña Martinez abizenduna bera,) lekaime errukari oiei euskeraz egitea debekatu omen-die. Eliz-gizonak onen burugabe dabiltzanean, besteak zer egingo ez dute?. Jainkoak argi gaitzala, gure burua lepo-ganean eusten (53-XI-29).

Andima eta *Orixekin* batean *Euzko-Gogoa* Guatemalatik zuzentzen eta hilorro atera zedin arduratzen zen Jokin Zaitegi bera ere, ez zen labur gelditzen orduko euskararen etsaiei berebiziko jipoia ematerakoan, eta salatzen hasirik, are bere alderdikideengana ere iristen zen erantzuki gorririk:

Abertzaletasunak, itsualdi ontatik euskotarrak aterako zitula esan edo uste zitekean. Ez ba... Gurean Jel-alderdia izan da abertzaletasunaren arrobia, baita euskeraren illobia ere.

Ez noski, asmoz ta iakitez, bai ordea, bear bezelako gizontasunik ukan ez duelako iikera-auzi latz ontan; etzun euskera artu alderdiko ele bakartzat, alderdikide guztiak aberri-izkera itzez ta idatziz erabiltzera bearturik, enda ezaugarri bakar ta garaientzat euskera ezarririk. Erdera izan du ele nagusi; oraindik ere, ez du euskeraren minik bere aratoletan nabaitu. Euskera ez dela aski abertzale zintzo izateko darasate... Eta erdal merkatari etoi biurtu zaizkigu euskaldunak oro. Merkatari lotsagabeak euskel izenpean erdera besterik ematen ez diguten ainbeste ta ainbeste albistari. Txepel utsak, euskera baiño erdera erabilli naiago duten alderdikideak. Etoi batzu,

iakintza ta kultura erderaz sakatzen diguten guztiak. Saldu batzu erdera elizetan barreiatzen duten gotzai, apaiz eta lekaideak. Ziraun batzu, erdera betiko zapuizten ez duten euskaldunak euskera soillik erabiltzeko. Zer itxaron ote dezakegu txepel, saldu, etoi ta ziraunez iositako erri baten gandik? Irakurleak asma beza. Gure erria, aberri-izkera bein betiko iasotezko (sic) kemenik gabe, amildegirik beltz eta ilgarrienera lerratu zaigu, etoikeriaren leize-zuloan betiko usteltzeko.

Berriro *Andimagana* etorritz, Nemesio Etxanizen artikulua baino zertxobait beranduxeago 1955eko apirilean hain zuzen, besteak beste, gisa honetako berriak helarazten dizkio Guatemalatik:

Egunotan bidaliko dizut 1954'gko 1 l-12gn. zenbaki mardula. Idazlan bikaiñez kun-kuin. Elizama deunari ere sekulako astinaldia ematen diot Bizkaian euskerarekin ari ditun gaiztakeriak dirala-ta; santuenari ere illeak laztekoak.

Ezpata zorrotzez eramatekotan nago euskeraren alderako asi dugun matxinada gogor au; matxinadak ezin ditezke bestela eraman: anika ta zigorka. Emen ez dago besterik (Andima 55-4-l 4).

Adierazpenoi erantzunez, honela mintzo zitzaion Nemesio Etxaniz:

Gure izkuntza-aurka eliz-gizonen jokia ba-dabil Gipuzko ontan ere. Ta inguratuko dizut gai ortarako dantza txiki bat. Errietako zenbait apaiz lagunei ortarako xeetasunak eskatu dizkiet, eta urrengo batean or joango zaizkizu. Ez uste giputzok, bizkaikoei ontan ezer zor diegunik. Oso bestera agertu da emen kemena. Auteskunde-izunetan-eta, gure eliz-gizonak askoz gizonago agertu izan dira angoak baño. Bizkai-aldeko apaizak ollo bildurti agertu ziran aldi aietan. Gu ez giñan autarkia ematera agertu; angoak geienak bai. Euskera-arazoan ere, oso makal jokutzen dute, len ao-aundi izanak. Baña ez dezadan luzatu ezpai au (Nemesio 55-6-3).

Horretaraz gero, testuinguru honetan txertaturik aditzen dira Nemesio Etxanizen salaketa garratzen sorburuak.

Bateko estatuak euskara eta Euskal Herriakiko zuen kontrako jarrera bortitza, besteko Elizak Estatu katoliko izenekoagana erakusten zuen makurtze eta menperatze lotsagarria eta katoliko finen fedehigatzailea; eta azken buruan, EAJaren jarrera epelagatik eta gerrau-

(4) ZAITEGI, Jokin: Ataurrekoa: "Amilbera" in Euzko-Gogoa 1954, 5-8 zb

rrean abertzale agerturik ere beren seme-alabei euskararik erakutsi ez dieten euskaldun zabarren kausaz euskaltzale gogatsu eta porrokatuenen samin-suminak mingotsak dira, koleratu-errebelatuak.

2. Euzko-Gogoa

Ordurarte, gerratea artean berri zegoeneko urte latzetan besterik ezinean euskal kulturaren alde bakarka aritu beharra izan zuela, Nemesio Etxaniz, Euzko-Gogoaren lehenbiziko aleak hartzen dituenen, oso pozten da lagunartean eta lankidetzan sentitzen baita. Kritika eragileari onuragarri iritzirik azterketa eta epaiketa lanean sumatzen dugu 1951n idatzi zuen *Euskalzeleon batasuna* izeneko artikulua araberak.⁵ Bertan zenbait arazo jorratu eta bere iritzia kontrajarria agertzeari lotzen zaio: *Altube'tar Sebero'ri* lehenbizi eta *Orixeri* ondoren.

Hari, aspaldidanik ezari-ezarian etorriak direla euskal idazleak erdibidera zorioneko garbi-mordoilo auzi horretan adierazten dio *-Altube'ri* goresmen handiak eginak zizkion Nemesio Etxanizek gerraurrean honek *La vida del euskera* argitara eman zuenean-; eta *Orixeri* berriz kaltegarri ez al zen euskal aditza arauetan sartu eta Regular egin nahia, bestela ere nahikoa buruhauste bazuela eta, euskara zorigaiztokoak.

Artikulu amaieran gerraurretik zetorren *Euskara garbia/Euskara herrikoia-mordoiloa* auzi zital horri zihoakiola, berak eta Donostia aldekoek edo Nemesio Etxanizen esanetan Euskal Herriaren barnean zeudenek zuten pentsabidea agertzen du, delako ikusmolde hau hein batean erbestekoen edo euzko-gogotarren uste eta jokamoldearen kontrakoa zela.

Ezpairik gabe Nemesio Etxaniz ezin batago zetorren *Euzko-Gogoakoek* zituzten helburu eta xede gutxiz gehienekin, hots:

- 1) Euskal nazioaren zutabe nagusia hizkuntza da.
- 2) Euskara jasoa eta kultur' gaiak erabiltzeari ematen zaio lehentasuna herri-euskara eta herri-gaiei zapuztik egin gabe.
- 3) Errepublikara garaiko pizkundeari segida eman behar zaio.
- 4) Deserrian barreiu dabiltzan euskal idazle guztiak bildu beharra da.⁶

(5) ETXANIZ Nemesio: "Euskalzeleon batasuna" in Euzko-Gogoa 1951, 5-6 zb., 46-48 orr.

(6) INTXAUSTI Joseba: "Zaitegi eta Euzko-Gogoa" in JAKIN 12 zb., 1979, 121-139 orr.; eta halaber "Euzko-Gogoaren lanak" in JAKIN 13 zb. (1980), 96-120 orr.

Haatik, bigarren puntuari zegokionean, hots, lehentasunak erabakitzerakoan, zer zen beharrenik orduko egoeran; erbeste/barnea dikotomia ageri zen; erbestekoak, Zaitegi, Andima eta Orixek, axola handienekotzat ikasi eta erdi ikasientzat idaztea zeukaten biharko *Ikastetxe Nagusirako* langaiak prestatu gogoz, eta Nemesio eta beste zenbait barnekorentzat berriz, gúztien gainetikoa honakoxea zen:

Gure kezkarik aundiena ta larriena auxe da beaz: Nola geldi genezaken gure izkuntzaren atzeraka au? Gure erriari Euskara lanetarako zaletasuna, ta euskarazko lanak irakurtzeko gogoia sarrarazi bear larria degu⁷.

Honetarako berriz:

Ikasientzako gaiak ere erabil ditzagun tarteka, baña erriari errez ta gozo zaizkionak askoz geiago sortu bear genituzke. Ta zuek ere, gure artean ba-zeundete, gure iritzikoak ziñaketela uste degu (ibid).

Gai hauek zehazterakoan:

Txikientzat Aur-gaiak, ipui ta abar:ta azientzat, maitasun-gaiak, nobelak. Auek dira erri guzientzat, irakurtzeko egaria gelen sortzen dutenak; ta gure erria ere ez da ontan beste erriak ez bezalakoa (ib).

Atal honetan aldebat utziko ditugu 50garren hamarkadaren hasieran ezagutzera emaniko iritzion sorburuen ikertze lana,⁸ erbesteko *Euzko-Gogoia* eta Euskadi barneko *Egari* begia edukitzeko, bataren ibilbidea aditzeko besteari behatzea ezinbesteko ez bada ere, zenbait puntutan argigarri gertatzen delakoan.

Lehentasunez landu behar zen literatur motaz zituzten ezberdintasunak gorabehera, erbestean zeuden euzko-gogoaren sustatzaile eta idazle nagusienak -Andima, Zaitegi, Orixe- eta hemen Euskal Herrian zeudenak -Andoni Labayen, Ion Garmendia *Zeleta* eta Nemesio Etxaniz batez ere- esan liteke talde ideologiko kidetsukoa osatzen zutela.

Kontutan izanik 70 bat lankide zituela Euzko-Gogoak, eta honen

(7) ETXANIZ Nemesio: "Euskaltzaleon batasuna".

(8) Gauzak ondo joatera, aldizkari honen hurrengo alean argitara emango dut delako ikerketa.

idazkuntzan bizpahiru zirela, zein neurritaraino erabili izan zen zentsura -Jon Mirandek, esaterako, Euzko-Gogoia Miarritzeratu zenetik asko hertsitu zela zeritzon-; hauen eta Eganekoen artean zeuden ideologia ezberdintasunak; edota *Eganeko* K. Mitxelena eta beste bien artekoak ez ditugu zuzenki aztergai izango baizik ere, hondarrik hondarreanean, iritzi eta ustebide kontrajarrion isla diren eztabaidak eta jarrera hartzeak.

Gutziz gehienez gogaide izateak ez zekarkeen noski, ezinbestean gainerako aldizkarietan argitaratzeko debekurik, haatik, baze- goen, edo hobeki esan, sortu zen lehiarik erbesteko Euzko-Gogoia eta Hego Euskadiko *Eganen* artean, eta Nemesio Etxanizen kasuan behinik-behin, lehenetasuna *Euzko-Gogoari* ematen zion dudarik gabe.

Batetik seguxki *Euzko-Gogoaren* sortzaileen oinarri ideologikoekin funtsean bat zetorrelako, eta bestetik adiskidantza minak lotzen zuelako delako aldizkari honen sustatzaile nagusiengana.

Baiezta liteke bi aro izan zituela Euzko-Gogoak:⁹ Guatemala-koa (1950-1955) bost urteko argitalpenaz bata, 1952korik ez baitzen argitara, eta Miarritzekoa (1956-l 960) bestea lau urteko argitalpenaz.

Guatemalako aroak, heroikoa deitua izan denak, mugari garrantzitsua ezarri zuen euskal kultur gintzan. Bere zabalkundea egiteko eta jarraikitasuna erdiesteko jasan behar izan zituen langintza prometei-koak gorabehera, lehenbiziko euskara hutsezko kultur aldizkaria izate a iritsi zuen, bere inguruan garaiko euskal luma onenak biltzea lortu zuela.

Aldizkariaren sorrerako abiaburuak zein ziren eman ditugu aditzera, orobat adierazi dugu bigarren puntuarekin ez zetorrela bat Nemesio Etxaniz, Euskadin zeuden beste zenbait euzkogogotarren gisara. Dirlako ikusmolde ezberdin horien kariaz: Andima, Orixe/lbar eta Nemesioren artean ikamikarik gertatu zen.¹⁰ *Euzko-Gogoan* idazten zutenarik landa ere, tirabira eta eztabaida hauen zantzurik nabari liteke.

Oker ez banago, Koldo Mitxelenak *Egan* aldizkariaren *Asmo berri* aditzera ematean, honakoa dioenez, *Kalera begira ari nahi dugu, baserrira begira baino gehiago. Eta, kalean, gure gisako ikasi edo erdi ikasientzat. Zenbaitek uste izango du, beharbada, hori baino eginki-*

(9) Ondoko lerroek badute gorago aipatu Joseba Intxaustiren lanakiko zorrik.

(10) Ikus: Puntu honetaz ere 8. oin-oharrean nioena diot, gauzak ondo, hurrengo alean argituko dut.

*zun beharragorik badagoela.. . Oinarriak lehenago dira teilatua baino, egia, baina teilaturik gabe etxe barrena eta zimenduak berak ere usteldu egiten dira azkenean,*¹¹ aiputan dugun eztabaidaren testuinguru horretanxe aditu beharrekoa da. Iduri luke Zaitegiri eta, arrazoa ezagutzera zetorrela.

Adierazgarri da ildo honetarik, Jokin Zaitegik Euzko-Gogoako ataririkotik *Eganen* asmo berriari egiten dion ongiatorria, aldatu berri ditugunak berak bilduz:

Ederki dio gure anai berriak: "Oinarrriak leenago dirala tellatua baino, baiña tellaturik gabe etxe-barrena ta zimenduak berak ere usteldu egiten dira azkenean".¹²

Gorago ezarri abiaburuen lehen puntuari dagokionean, hots, euskal nazioaren zutabe nagusizat euskara aldarrikatzeari dagokionean, -ohar oinarri honek gerraurreko abertzaletasunaren balio-sisteman toki-aldaketa zekarrela, arraza eta odolaren aldean hizkuntzari lehentasuna ezagutzeaz bat bereizgarri nagusien euskarari iriztean-halako eztabaida nahasi samar baten berri eman behar dugu, hain zuzen, Euzko-Gogoan bai baina *Eganen* idazten ez zuen *Urrestarazu* jauna, eta *Eganen* bai baina Euzko-Gogoan inoiz idatzi ez zuen *Koldo Mitxelena* protagonista nagusi izan zituenarena.¹³

Lehenbizikoak, bere espantua eta harridura adierazten zituen gerraondoko lehen *Euskera* aldizkariak bi idazlan baino argitara ez zuelako euskaraz, eta Koldo Mitxelenak aldiz, *Euskal-kultura nai nuke, kultura orrek euskera mintzabide duela* esaten bazion ere, besteak beste, ikertzaileak bere aurkikundeak hedarazterakoan zentzu praktiko-zokatu beharra ihardesten zion, itxura batean behinik-behin, beste plano batera iraganez.

Sei orrialderen buruan beste gai batzuk ere ukitzen zituen K.Mitxelenak, kasu, ondoko bikoteetan bil daitezkeenak: mintzabidea/ edukia kalitateaz oso lotua, eta baita euskaltzaletasuna/ profesionaltasunarena ere, bizibideaz lotua. Azken buruan, iduri luke Urrestarazuren artikuluak bide eman ziola zeharka bederen, bere ezadosta-

(11) MITXELENA Koldo: "Asmo berri" in *Euskal Idazlan guztiak*. VIII. E. Editoreen Elkarte. 28.a. 91-92 orr.

(12) ZAITEGI Jokin: Atariko: "Anai berri" in *fuzko-Gogoa* 1955 VI, 11 H 12 orr.

(13) [URRESTARAZU] jaunaren lana: *Euzko-Gogoa* 1956 IIbeltza, 115 or.; MITXELENA Koldo "Euzko-Gogoa eta Euskera" in *Egan* 1956, 5/6 zb., 157-163 orr., eta *Euzko-Gogoa* 1957 Orrilla, 1 or.

sunagertzeko, Euzko-Gogoak irudikatzen eta gidaritzen zuen aber-tzaletasun idealista eta ideologikoki gerraurrean zehazturiko zutabeei jarraikiak agertzen zuen jokabideagana, eta Euskadin bertan posible-tasunaren bidetik bestelako jokamolde bati hats emateko.

Ildo honetarik, oker ez banago, Koldo Mitxelenak Arnaut Oihenart legegizon mauletarrak eman hitzaldian,¹⁴ honi bere denborako gizona izatea egozten dion ber neurrian, izendatu gabe eta kontrajarpenez mako artean adierazten duena, *Bere denborako gizona zenez gero -herbestean bezala, lehenarekin edo geroarekin ametsetan bizi dire-netakoa ez, alegia-* (Ibid 235 or.) baliteke mako artekoa *Euzko-Gogoaren ibilbideari zuzendua izatea.*

Nolanahi ere, erdi-estalian jaulkiriko kitzika honek ez zuen inor asaldarazi, segur inork ez zuelako beretzat hartu, halaz guztiz, uste izan liteke, *Euzko-Gogoa* Miarritzeratuz gero euskal kazeta bien artean eman zen hein bateko kontraktasuna Egan eta guztiz ere K. Mitxel-naren aldetik irizpide edo ikusmolde horretan funtsatua izan zela.

Ez da ahaztu behar Arrue karlista-frankistak eta A.Irigaraik, nazio-nalista izanik ere politikoki ez hainbeste nabarmenduak, baino itzal eta eraginkortasun askoz handiagoa zuela Koldo Mitxelenak: abertzale, gerratean gudari eta bi aldiz ere preso egona, sona handiko eta guz-tiek aitorturiko hizkuntzalari bikain zen aldetik.

Gagozkion ikamika honetan Jokin Zaitegik ere hartu zuen esku Euzko-Gogoatik, Euskaltzaindiari egozten zion eginbidearen eta berau burutzen ziharduen lanaren artean adostasunik somatzen ez zuela salatzeko, *Lan bikain-bikaina burutu dezake Euskaltzaindia'k; egin bear luke. Egingo al du.. . Euskaldunak, euskera ta gure Erria ditugu gogoan.*¹⁵

Gorabehera honekin oso lotua, hau da, *Jokin Zaitegik* Eus-kaltzaindia betetzen ziharduen lanaz agertu iritzi ezezkorraz, eta bes-talde, erabat Euzko-Gogoaren bigarren aroan sartuak, gogora ekarri beharra dago nolako ahaleginak egin zituen Zaitegik Hego-Euskadin *Euskal Idazle Batza* era zedin. Estrainekoz, gerraurrean sortu zen Idazle Batza berpizteko xede hori Pariseko *Lehen Euskal Mundu Batzarrean* agertu zuen, ondoren Arantzazun entseiatu zela elkarte hori Euskaltzaindiatik landa eratzen.

(14) MITXELENA Koldo: *Mitxelenaren idazlan hautatuak*. Etor 1972. 233-256 orr.

(15) ZAITEGI Jokin: Atariko: "Euskera" ta "Euzko-Gogoa" in *Euzko-Gogoa* 1956 Orrilla-Garagarrilla.

Nemesio Etxanizi gagozkiola, honen hurrengo atalean berariazago adierazten dugun bezala, 1952az geroz lehiatu zen euzkogo-goatarren oinarrietariko bat burutan ateratzen, hots, Euskadi barneko eta munduan zehar barreiatu euskal idazleak elkarte batean biltzen, gerraondoa *Salvatore Mitxelenaren* poemari esker, askotariko konnotazio erlijioso eta are politikoz ere horniturik zegoen Arantzazuren magalean; alabaina, jakina denez, ez Nemesio Etxanizek 1952-1955 urteetan ez Jokin Zaitegik 1956an, lortu zuten gogo zutena.

Asmo hau aurrera eramatean Zaitegik aurkitu zituen eragozpenen adierazle, hona nola mintzo zaion Nemesio Etxaniz Andima Ibiñagabeitiari:

Zaitegi bere asmoak aurrera eraman naian burruka bizian ibillia dezu. Arantzazu-aldean ezpai biziak sortu ziran lengoan Euskal-Idazle-Batza ,Euskaltzaindia'ren babesean ala aregandik etenda izan bear ote-zuen. Zaitegi'k berea aurrera atera zuen: Euskaltzaindia ez tala iñun egikorra, ta idazleak ari lotuta bizitzeko bearrik etzutela (Nemesio 56-XII-23).

Euzko-Gogoaz aritzean, besteren artean, erbesteko euskal langile nahiz barnekoen artean sortzen diren irizpide-ezberdintasunak ditugula aztergai, merezi du urte gutxiren buruati Nemesio Etxanizek ezagutzera ematen duen euskal kulturaren suspertze, edo bere txarrean ere, *impasse* gaitzenetik lehen pausuak urratzera ekite horri begia edukitzea, zeren 1954ean Nemesio Etxanizek, gisa honetan erantzuten baizion Andima Ibinagabeitiak, Euskalerrri barruan, *jeremiasenak* jotzeari utzirik euskara hutsezko aldizkari bat sortu behar zutela eta, jotako erronkari:

Zu berriz, oso aztuta zaitugu emengo eragozpenak nolakoak ditugun. Bildurpean gabiltzala, ta eztakit zer dariozun. Gu bildurpean egotea, ez da arritzeko... Baña emen bildurriak, karlista euskaltzaleak dituzu. Lengoan Euskaltzaindiko Batzarrean izan niñuzun Al-dundian. Oleaga ta Etxaide zarra an buru. Galde egin zien ia zertan zan Euskaltzaindiko aldizkingi EUSKERA'ren baimena; ta Oleaga'k erantzun: etzutela oraindik ezertxo egin.

Obe zala, alegia, arazo au pixkat aztutzen lagatzea. -Baña ez amesik ere egin guk emen euskerazko aldizkingirik atera dezakegunik. Ezer egitekotan, EGAN'en, ARANTZAZU'n edo beste aldizkingi sortuen orrietan argitaldu bearrean gaude. Guri iñola ere ez ligukete baimenik emango. Zuk eztakizu nola dabiltzan Prantziskotarrak Zarautz'en uzkeri batzuek euskeraz azaltzeko... Ezer

egitekotan Laburdi'n egiñ bearko dute. Emen eralguntzarik egitea, pikupean bizitzea da... Bestela, guk eztegu bildurrik: baña eziñak erakusten du nundik dugun zerbait egiteko bide bakarra (Nemesio: 1954-VII-27).

Karlista euskaltzaleen ausardiarik edo borondate erabakirik ezaz gainera, Frankopean eskuak hertsiki lotuak zituztenaren lekukotasuna emanik; handik bi urtetsura, gorago aiputan hartu dugun Zaitegiren asmoaren berri ematen dioneko gutun berean, Pariseko Euskal Mundu Batzarraren ondotik eta Arantzazun ehun bat euskaltzalek gerraondoan buruturiko lehen biltzarraren geroztik, egoera itxaropentsuagoa eta ezer egiteko egokiagoa denaren berri ematen baitio jakitera:

Segura'n apaiz batek Egintza Katolikoa bide dala, irrationtzi bat jarri du, ta jator ari dira egunero euskeraz... Donostia'n berriz, URI-AURREZKI-KUTXAK iru aldiz astean euskeraz eta erderazko irratsaiak eratuko dizkigu. Zerbait da gure miñen artean... "Il onen 30'an eta Ilbeltzaren 6'an egundoko jaiak dituzte Bilbo'ko COLISEO ALBIA'n Azkue zanaren goratarrez... Naparroko Aldundiak euskeralde urtero laguntza aundia emateko asmoa izan bear du. Poliki-poliki gure agintariak esnatzen ari bide-dira... Ikusten dezun bezela irakin diraki gure abaraskak. Bai-ote degu zerbait ikusteko? Jainkoak nai izan dezala! (Nemesio 56-12-23).

Hari beretik mintzo, oroit 1956an atera zirela plazara orainago agertu dugun eztabaidarako bide eman zuen gerraosteko lehen *Eus-ker*a eta Arantzazuko frantziskotarren *Jakin*, lehenbiziko bizpahiru urtetan hain ongiatorri txeratsua jaso zuena *Euzko-Gogoatik*.

Lehenbiziko aroan, Guatemala-koan, artean ere Euskadi barnean, 1954 arte, aldizkari elebidun bat baino ez zegoenean: *Egan*; *Euzko-Gogoa* salaketarik bortitzenetara jaiotuneko lehen abiaburuak behartu bazuen, euskara baztertzen zutenak gogorki inarrosiz, guztiz ere ideologikoki hurbilenik zituenak, gogora bitez *Ama Elizaren* jokabideaganako gaitzespenak, edota *Alderdiaren* beraren jokabide euskal baztertzaillearen aurkako salaketa zorrotza; bigarrengoan, Euskadiko bertako aldizkari eta erakundeetarik izango du gatazka eta kontraktasuna.

Berriro Jokin Zaitegiren *Idazle Batza* berpizteko asmora itzuliz, hau bertan behera uztera behartu zuten zergatikoei kasu eman diezaiegun. Nemesio Etxanizek ezagutzera eman digunez, honako hautabideak bereizi zituen bitan garaiko euskaltzaleak: Elkartea

Euskaltzaindiaren baitan eratu nahi zutenak batean eta honetarik landa sortu nahi zutenak bestean.

Zaitegik bezala Nemesiok eta halaber, orohar, euzkogogoatarrek gerraondo guztikoa zuten Euskaltzaindiaganako mesfidantza. Jokin Zaitegik Euzko-Gogoatik gerraondoko *Euskaltzaindiaren* eraketa gogor salatu ondoan Euzko-Gogoaren lankideen artetik hainbat izen proposatzen zituen izendaturik zeuden euskaltzainen ordezkotzarako. Gure autoreak ere 1952an Euskaltzaindiatik landa eratzea opa zuen Idazle Elkarte.

Egan ingurukoek aldiz, garai honetan, 1955-56 inguru horretan *Akademiak izan bear du, noski, euskal-ekintzaren ardatz eta buru* uste zuten, Alfontso Irigoien-ek Koldo Mitxelenak Bilbon 1956an eman hitzaldia laburbiltzean zioenez.

50. urteen bigarren aldiaren honenbestez, euskalgintzak susperraldia du: aldizkari berriak sortu dira, irratian euskarari lekutxo egiten hasiak dira, gerraosteko lehen Biltzarrak ere bai, Parisekoa bata politikoa batez ere, eta Arantzazukoa bestea kulturazkoa. Susperraldi horrekin batera tirabirak eta kontrakotasunak nabari ditugu: *Euzko-Gogo*/*Egan*; Idazle Elkarte/Euskaltzaindia.

Nemesio Etxaniz ez zen erbesteratu baina erbesteko lankideei igorri gutunek ezagutzera ematen dutenez (bereziki Andima-ri eta Zaitegi-ri egindakoe), Euzko-Gogoaren sustatzaileekin lotura hertsia zuen ondoko lerrootan adieraziko dugun bezala. *Egan* kazetari ez zion erabateko muzinik egin, besteak beste edo/eta batez ere Mitxelenak sustarazten zuelako baina lehiatu gar handiz *Euzko-Gogo*a azkartzera lehiatu zen guztiz ere Miarritzeratuz geroztik.

1956an Parisko Batzarraz geroztik, Jokin Zaitegik, gogo zuen Idazle Batza handirik biltzerik ez izanagatik, Baionan etxea erosi eta halako *Euskal-Idazle Alkartasun* bat sorraraztea iritsi zuen. Delako *Alkartasun* honen aldizkari ofiziala *Euzko-Gogo*a zen, eta hau Donostialdean banatzeaz arduratzen zena Don Nemesio.

Ardura honek hartaraturik, eta bestalde muga igarotzeko baimena lortua zuelarik kondairatzen ari garen urteotan maiz egiten zuen Baionarako joan-etorria, handik bere sotana estalgarri zuela aldizkari-aleak ekartzen zituela donostialdean barreiatzeko. *Euzko-Gogo*an lankide zirenek larunbata izaten ornen zuten¹⁶ elkartzeko egun izendatua Donostiako tabernaren batean aldizkariakiko gorabeheraz mintzatzeko.

(16) Gotzon Egan (elkarrizketa:1990-11-16) Bilerakide izana

Gutunek ezagutarazten dutenez, Nemesio Etxaniz behin eta berriro joaten zitzaion Ugarte jaunari -ez dakit segur zein kargu zuen baina baimena eskuratzeko honengana jotzen zuten- zegokion lekuan paper-jirak egin zitzala galdegiteko Euzko-Gogoa Euskadi barnean argitaratzeko baimena iritsi ahal izateko, baina jakina denez ardurakizun hauek ez zuten xede zutena erdietsi.

Direlako gutun hauek bestalde, ematen digute argitasunik, Nemesio Etxanizek, garaiotako euskaltzaleen arteko eztabaida eta ahakarrei buruz zuen ikuspegiaz. Aipatu gutun hauetarik batean *Euzko-Gogoaren azken aleak Arrue jaunari -oroit, Eganen lankideetarik bat- sortu zion amorruaren berri ematen zion Zaitegiri,*

Ostiralean, Euskaltzaindi'ko batzarrean nintzan. Arrue oso asarre agertu zan zure azkenengo banakoaz. Ori abertzale-uts azaldu dala, ta zertarako nasten dezun politika. Gañera esan zizula, korreoz ez bialtzeko berari, ta zergatik jarraitzen dezun korreoz bialtzen eta emengo jendea konprometizen. Zure alde zerbait aterra nintzan, zezenak mantxotu naink (...). Baña etzegon samura: euskera baño politika geiago maite dezula, paltsua zerala (esateko auzuri), ta abar ta abar (Nemesio 57-III-30).

Zezenak *mantxotzen*ibili beharreko hori maiz aipatzen du aldi honetan. Egun berean Andimari idatzi gutunean diotso, *EGAN eta EUZKO-GOGOIA biurri-samar darabilzkigu. Ari-talka bizitxoa sortu digute, azkenengo zenbakietan. Beti zezenak mantsotzen ibili bear izaten degu tartean* (Nemesio 57-III-30).

Handik bi hilabetetsura honen aurrekoen antzeko adierazpenak egiten ditu, *Ni beti pakeak egiten nabilkizu. Euskaltzaindikoak asarre baitira EUZKO-GOGOIA 'tik izan dituzten akulukadagatik. Eta oso erretuta zebiltzan alkarrekin. Zerbait isilduak ditugu liskarrok* (Nemesio 57-VI-2).

Gutun berean ez higuinik ez heraberik agertzen du *Egan Euzko-Gogoa*-ren gaintetik zegoela irizteko nahiz eta bera *Euzko-Gogoa* azkartzeari emana egon,

Zaitegi'k EUZKO-GOGOIA EGAN'en gain ~~degola~~ uste du. Nik besteraka uste det. EGAN aldizkingi bezela, bai gaiz eta bai formaz obeto datorrelakoan nazu. Ala ere ez diot orrelakorik esangure mutillari. Bestelaere naikoa erremen izateko bidea ba-du beste istiluekin (Ibid).

Aldizkari bezala bai hobesten zuen *Egan*, haatik, ideologia aldetik *Euzko-Gogoa*-ri zegokion, eta honek egiten zuen lanari premiazko zeritzon hainbeste epelkeriren aurrean tinko eta sendo jokatzeko euskara eta aberriaren alde,

Bildurtiak pakerik ez dute. Denok konprometitu bear ornen-gaitu apaiz orrek. Azkenengo EUZKO GOGOIA ziari abertzale ei-dator, eta ezbearren bat sortuko ornen-digu. Eztakizu zenbat txistu irentsi bear izaten degun orrelako koldarkeriak entzunda. Ia, ba, Andima. Saia zuek ortik euskaldun guzian alegiñak batzen. Eta guk geron aldetik egiñalak egingo ditugu (Nemesio 57-4-16).

Beste konstante bat, euskaldun guztiok batzeko ahalegina, oraindik ere 50eko hamarraldi honetan oso present dagoena euzkogogotarren artean behinik-behin. Beste behin ere, aurrekoen antzeko adierazpenak,

Euzko-Gogoa ari da bere lanean. Aren zirikadak mesede aundia egiten dute emen. Bestela, zemaitek lo artuko lukete. Asarratzen dira mutillak, baña lanerako aizea berritzen da onela (Nemesio 57-VIII-18).

Ondokoa, oso jakingarri eta eredugarri ez bada ere, gizakiok oso geureak ditugun ziztrinkerien erakusgarri eta euskaltzaleen arteko liskar eta sesioen erakusburu horra zer dioen Nemesio Etxanizek, Orixeren Leitzako Euskaltzaindian sartzea zela eta, berak jarritako bertsoez ari:

Beste zertxobait ere, esan bearra dizut, ZELETA'k egin dizun Leitzako nere bertsoez. Arrue'ri ere eskeniak nizkien, bada, lenagotik; eta orain berriro EUSKARA'n argitaltzeko eskatu dizkidate. Nere iritiz, EUZKO-GOGOIA'n bertso oiek argitalduta ere, ez legoke oker EUSKERA aldezkarian; bana badakizu gure arteko xextrak nolakoak diran; eta nolabait agertu didate EUSKERA'n argitaltzea nai luketela bakarrik. Zer egingo diegu? Berriro ere gure bekoki zabala agertu, ta ez argitaldu EUZKO-GOGOIA'n bertso oiek? Zeuk ikusiko dezu (Nemesio 58-I-15).

Geroxeago hari beretik, A.Irigaraiarekikoa, EUSKALERRIKO IPUIAK ere emen det, eta Irigarai'k mintxo zerbait agertua ornen-du, EUZKO-GOGOIA'n liburu onen irispiderik agertu ez dala-ta. Bijoakio nere au, geiegi merezi ezpadu ere. Gure gozabideak, besteren egoskorra samurtuko al-du! (Nemesio 58-VII).

Orainokoa laburbiltzera jo baino lehen, gorago aritu garen idazle Elkarteaz edo hobeki esan: euskalgintza Euskaltzaindiaren gerizpean burutu, ala honetarik landa aritu hautabideari dihoakiona ekarriko dugu orriotara. *Arantzazu* aldizkarian eta Zornotzako Larrea-n Aita Onaindiak deiturik euskal idazle batzu izandako bileraz berri ematean, besteak beste, honakoa zioen sinadurarik gabeko artikuluegileak,

Baña okertxo batzuk ere izan zituala uste degu euskal billera onek. Aurrena: zergatik utzi alde batera Euskaltzaindia, bakoitza edo talde bakoitza bere bidetik asteko? Larrea'n etzan euskaltzaindikorik.¹⁷

Nemesio Etxanizek, *Umorerik galtzeke* zeritzan artikulua haren, besteak beste, honela erantzuten zion,

Euskerari ezio kalterik egiten EUSKALTZAINDI-barruan lan egi-teak. Euskerari ez dio okerrik ekartzen Euskaltzaindi'tik kanpo aritzeak ere. Euskaltzaindiak bein baiño geiagotan, bere itzala eskeñi die beregandik alde lan egin nai izan duten idazleei; ta ori oso ondo egiña du. Orregatik, Euskaltzaindi'z kanpo sortzen diren langilleei Euskaltzaindiak bere eskua ta laguntza ematea, beti deritzai-gu oso mesede aundia euskerarentzat.

Euskaltzaindi'z kanpo lan egin nai dutenak, ez dute ezeren bereiz-kuntza kaltegarririk ekartzen. Batera ari ez dana, ez da kontra ere ari. Beste bidez ari da, bakarrik. Euskerari bide berria zabaltzen ba-dio, ainbat obe (argitaragabea).

Honenbestez, laburbilduz: Nemesio Etxanizek *Euzko-Gogoatarrek* zituzten printzipio batetaz zituen irizpide ezberdinak bere adiskide deserriratu eta *Euzko-Gogoaren* gidarien alderako, hots, herriarentzako literatura lantzeari beharrenik zeritzon, bere adiskideen etorkizuneko Euskal Unibertsitateterako gaiak lantzeari. bigarren mailako irizten ziola.

Gainerakoetan oso bat zetorren, eta *Euzko-Gogoaren* bigarren aroan honen eginbidea beharrezko zekusan Euskadi barneko *epeltasuna* aienatzeagatik. Ezagutarazi dugu bestalde nola erbesteko euzkogogoatarrekin elkar-lanean aritu zen *Euzko-Gogoara* bere lanak igorritz eta Donostian honen banaketaz arduratuz honi indarra ematea-

(17) "Euskal-billera bati buruz" in *Arantzazu* 1958 nº 368

rren, nahiz bigarren aroan bere aitoren arabera hobea irizten zion edukiz nahiz azalez Donostiako *Egan* kazetari.

Euskaltzaindiari zegokionean, bere kideko Zaitegi eta bezala, honaz landa eraturiko *Idazle Elkarte* baten beharra nabari zuen, mesfidakor agertzen baitzen honen lanarekiko.

Gainerakoan, euskaltzaleen artean sesioak-ezinikusiak ezitzen eta leuntzen egindako ahalegina azpimarratuko nuke, iritzi-berezitasunen gainerako euskaltzaleen arteko elkartasunaren faboretan.

3. Euskal Idazle Batza sortzeko deia

Aurreko atalean esan bezala, euskal idazleen bakarkako lanari etekin gehiago ateratzearren idazle elkarte sortzeko beharra ikusten zuen eta gainerako lankideei zuen asmoa azaldu zion.

Asmo honek gerraurrean sortua zen *Euskal Idazle Batza* berriro eraikitzea zuen helburu, nor bere gisara, norabiderik gabe ibil ez zitezen. Gisa honetan idazten zion Jokin Zaitegiri *Guatemalara*.¹⁸

Euskaltzaindi berria irasteko asmotan? Nere iritiz, ez genduke ortik ezer asko iritxiko: gure burrukak geitzea an nunbait. Emengo Euskaltzaindiak baño indar geiago izango degu, euskeraz ari geranok. Euskera izan ere, euskeraz idazten degunok indartuko degu; ez erderaz ari diran antzu oiek. Utzi dezaiegun beaz, beren lan epelean. Ta zerbait irixten ba-digute euskera-alde, betor ordu onean ongarri ori. Izena da gutxiena. Goazen mamira. Emengo Euskaltzaindiari burrukarik sortzeke, iras dezagun Euskaltzaindi-mamia luken, baño beste izenez bataiatutako Batzen bat. Adibidez "IDAZLE-BATZA" deritzaken alkarte bat. Alkarte onek, Euskaltzaindiak ditzaken lan onurakor guztiak, landu litzake: ta gure euskera, burruka berri gabe, aida genezake txoko ortatik. ¿Ba al gera? Aolku guztiak batzea, zuen lana da. Pakean dezagun gure jarduna beintzat (Nemesio 51-9-26).

Gutun honek, 1951 ko lehen alean Euzko-Gogoa-k atariko gisa argitataratu zuen *Euskaltzaindia* izenburuko artikuluari ematen zion ihar-despena. Delako artikulua honek, gertatu zena agertuz ekiten zion:

GERTATU DANA. Iru edo lau adiskide vascuencista'k elkar arturik, egiazko Euskalerrari (gure idazleeri ta yakintsueri yaramonik egin

(18) Ikus lehen Euskal Idazle Batza-ren eratzeari buruz: *Argia* aldizkaria (1933-8-13).

gabe) Jauntxoaren menpean Euskalzaindia eraberritu nai izan dute.¹⁹

Ondotik, galdeak egiten zizkien *bere ogei ta geiago idazleeri, baita idazle izan nai duteneri, naiz etsaieri, gure erri osoak edo geienak zer gogo dun yakiteko* (ibid). Itaunak honakoak ziren: Euskaltzain izateko zein hautatuko zituzketen, berriki aukeratuetarik zein baztertuko zituzketen, eta batzarrik egiterik ez zegoenez, behingoz, ea Euzko-Gogoa Euskaltzaindiaren Aldizkaritzat onesten zutenentz. Atarikoak bere hautuak ere agertzen zituen, baina dihoakigunerako aski deritzat.

Alabaina, ez da axola gabea, gaingiroki bada ere, Euskaltzaindiak gerra amaitzetik bi urtera, 1941ean hain zuzen, berriro bilzen hasi zenetik, zernolako gorabeherak izan zituen ikertzea Guatemalan *Euzko Gogoa* agitarra zeino.

Alde-aldera hamar urteko bitarte honetan euskaltzain berriak izendatuak izan ziren, eta gisa denez, kontuan izanik, zein garaitan eta nork sustaturik gertatu zen Euskaltzaindiari jarraipena emateko erabakia bost urtez eragotzia izan ondotik, susmo txar eta gogan-behar ugari sortu zuten aro honetako zenbait izendapenek.

1941 etik 1948ra bitarteko batzar-agiriak oinarri harturik, zertzelada batzu jasoko ditugu al bait laburren, guztiz ere, ardura ezberdinetarako izendapenak jasoko ditugularik.

Bilbao'n, Euskaltzaindiaren etxean, 1941 'ko Jorrailaren 28'an. Jaun oneik bildu dira: Resurrección Maria Azkue, Julio Urkijo, Juan K. Guerra, Pablo Zamarripa, Juan Irigoyen eta Nazario Oleaga. Azkue jaunak, batzar onen zioa ta elburua adierazoten ditu. Diño, igaroko jazoerak, euskaltzain bien eriotzeak eta beste batzuren erbeste-tzeak izan dirala-ta, Euskaltzaindiaren batzarrak eta lanak eragotzita egon direala ia bost urte oneitan, noiz eta zelan barriz birrasi zitekeazan ikusten etzala. Baiña "Junta de Cultura de la Excelentísima Diputación de Vizcaya"-k adierazo dautsala egoki litekeala Euskaltzaindia barriztu ta bere lanetan ekitea, orretarako berak be diruz, urtean bost mila peseta emonaz, lagunduko leukeala-ta. Orregaitik eta orretarako deitu dautsie bizi direan ta bertan dagozan lenagoko euskaltzainai eta beste batzar onetara etorri direan jaunai, eurokaz ta izentau leikezan beste batzukaz Euskaltzaindia barriztu leitekela uste izanik.²⁰

(19) "Atarikoak" in *Euzko-Gogoa* 1951 IIbelta-Otsailla, 13 or.

(20) "Batzar-agiriak" in *Euskera* 1956, 317-329 orr.

Azkie Jaunak aurkezturik, lehen batzar honetan *Eladio Esparza* jauna euskaltzain izendatu zen aho batez. 1941eko Orrilaren 29an, Eladio Esparza-k *Angel Irigarai* aurkezten du bigarren nafar euskaltzaingorako. Berak ere eskaini diola ardura hori dio R.M. Azkuek, baina oraingoz, ez duela hori hartzeko nahirik agertu; urriaren 30eko batzarrean onetsi zuen Irigarai euskaltzaingoa. 1942ko martxoaren 26an, hildako Gerra Jaunaren lekua betetzeko Ignacio Etxaide Jauna hautatzen dute.

1942ko Urriaren 29an Federiko Krutwig euskaltzain urgazle izendatzen dute eta 1947ko azaroaren 29an euskaltzain oso. Izendapen hauen zilegitasunaz eta euskaltzaleen aldetiko onespenez bildu zuten gehiago ikertu gabe, gauza jakina da gai hauetaz interesatu direnen artean, berrogeita hamarreko hamarkadan sartu zela Euskaltzaindian halamoduzko euskaltzale karlista bat, amarru eta azpijorrikerik erabili zuena karlista-frankista ez ziren euskaltzaleen iharduna eragotzi nahiz; Nemesio Etxanizek berak ere izan zuen behaztopa eta galerarik, berak esatera behinik-behin, *Asteasuko Beltza* izengoitz ezagutzen zenagandik.²¹

Lehenera etorri, eta *Zaitegiri* adierazten zizkion egitasmoei jarraikia agertuz, aipatu euskaltzale guztiok elkarte bat sortzeko egitasmoa euskaltzaleen plaza mehar eta itora ateratzen zuen *Arantzazu* aldizkarian.

Baña Euskera gure bizitzako amesik gozoena degunok, gure aleginak oso bakan eta alkarrengandik etenak darabilzigu. (...) Gaitz au sendatzeko, gure lanak batzea, ta lokari baten aniltzea, bearbearrekoa zaigu. ¿Tanunobeto batasunori iristeko, Arantzazun baño? Euskalerni biotzean gure aurrekoen sinismenak jasotako jarleku goitia antxe degu. Andik Andre Mariak gure eri au begi onez zaitu ta bedeinkatzen du.

(...) ¿Zer geiago bear degu euskal-idazleok guztiok aruntza abiatzeko? Gure Amaren aurrean guztion aleginak batera ekartzea,

(21) Nemesio Etxanizek honako azpikeriak egotzen zizkion: Euskara ikasteko Metodoa argitaratzeko baimena hiru urtez gibel-araztea. 1961ean Información y Turismo-k deitu Ipuin-Lehiaketan lehen saria eskuratu zuela, honen izena Diario Vascon ez argitaratzearen errua. Gutun batean aipatzen duenez, Koldo Mitxelenari ere egina izan behar zion beste azpikeriaren bat, honek merezi bezala erantzuten asmatu zuela Nemesio Etxanizen "El perro del hortelano" izeneko idazkiak ezagutarazten duenez. Hau Alderdi aldizkarirako prestatu zuen baina, nik dakidala, ez zen argitaratu. Joan Mari Torrealday-k egin duen ikerketaren arabera, Antonio Arrue Gipuzkoan argitaratzen ziren euskal liburuen zentsoretako bat zen.

ta zeruko laguntza eskatzea: orra aurtengo uda-aldean egin dezakegun lan ederra.²²

Nemesio Etxanizek artikulu hau argitaratu baino lehenxeago, *Andimak Euzko-Gogoan* Salvatore Mitxelenaren *Ama-Semeak Arantzazu'ko Kondairan* liburuaren kritika egina zuen, eta bertan, besteak beste direla, eta horietako puntu batera itzuliko naiz aurrerago, Salvatore Mitxelenaren xede nagusienak aldatzen zituen, hara nola:

Ikuskizunik jatorrena ta pozgarriena izango litzake auxe, ara: gure diputadu, euskal-akademiku, idazlari, musikari, jakintsu, aundikitar eta osterako euskaltzale argienak, mota guzietakoak, danak bat artuta, antxe (Arantzazu'n) urteroko bazkaria egin bear luteke, (...) Ikuskizun jator eta pozgarriena izango litzake, ta xuspergarriena gaiñera, danon gogoko iru gauzok anpatzeko: euskaltasuna, leñargia ta jabetasuna gaurko egunak eskatzen duten ginoan eta tankeran (...) Batere politika-usairik gabe (?) [galdera ikurra Andimarena da] *jakiña*.²³

Andima Ibiñagabeitiak berak ere bere buruz honela dio:

Zergatik ez? Arantzazu Euzkadi oso-osoaren biotzean kokatua dago, eta Arantzazu'ko Andra Mari'k biotz orri taupadarik goxoenak daragizkio (ibid).

Orainago aiputan hartu dugun Nemesio Etxanizek luzaturiko deia-ri, honako erantzuna ematen zion Andima-k Pariseko *Euzko-Deyatik*:

Aita Mitxelena'k, bere liburu berri "Ama-Semeak Arantzazuko Kondairan" yaurti zuen oiua, eta geroago nik "Euzko-Gogoan" zabaldu nuen deiak, ba'dirudi erantzun egokia izan dutela. Atseginez irakurri dut, beintzat, "Arantzazu" aldizkarian Etxaniz'tar Nemesi, idazle yatorrak *euskal-idazleei egiten digun irrintzia: "euskal-idazleak Arantzazura" artikulotxu apain-zoragarrian. (...) Idazleak! Goazen guziok Arantzazura euskal katedral suntsitu-eziña beiñ be tiko yaso dezagun. Guziok anai, guziok bat euskeraren onerako*.²⁴

Biziki adierazgarri ere da nolatan zorigaitzeko gerratearen kariaz,

(22) ETXANIZ Nemesio: "Euskal-idazleak Arantzazura" in *Arantzazu*. n.327. 1952.

(23) IBIÑAGABEITIA Andima in *Euzko-Gogoa* 1951-Ir-Ur 9-10 zb.

(24) IBIÑAGABEITIA Andima: "Euskal-Idazleak Arantzazura" in Paris-eko *Euzko-Deya* 1952-11

gorputzez ere bai baina guztiz ere izpirituz, hainbeste pairatu ondoan, katoliko zirelakoengandik hainbeste makur jasan beharrean izanagatik, are eliz-gizonengandik ere ez ttikienak, Estatua eta Eliza elkarri eskua emanik euskalduntasunaren den aztarnarik ttipiena ere suntsitu nahiz ahaleginean ikusiagatik, halaz guztiz edota hartatik beragatik ote, irmoki zerraizkion arbasoengandiko fedeari.

Halaz guztiz, kontutan izan behar da *Arantzazu* poemaren azken zatiak *Bizi nai* zeritzanak erlijio estalkipean itxaropen politikoari zabaltzen ziola leioa, eta seguraski saihesten horrek eman ziola izan zuen arrakasta.

Ordu hartako euskal *intelligentsia* apaiz-hezieradunak beregan zituzkeen sentimenduetarik edanez, zorikide zegitzan Salvatore Mitxelenak, Euskal Herria eta Arantzazu. Nemesio Etxanizek, oroit, sentimenduzko zorikidetzaren honen haritik 1956rako antzerki-lan bat prestatu zuela, Arantzazuko Amaren Urte Santua bide, eta baita beste lan batekin hainbana, lehen saria erdietsi ere. *Andimak* berak ere, gorago aipatu irizpenean ondoko adierazpen hunkipenezkoak egiten dizkigu: *Arantzazu'k bere xotiltasunez praille gaztea txoratu zigon, eta txoramen orrek eraginda, euskal lanik bikanenak argitaratzen ari zaigu!*

*Zuk zer dezu, Arantzazu!
ames-kabi, otoi-leku..
Euskalerrria oso-osorik
kantari dijoakizu.
Izena bera, Arantzazu!
Kanta ederrena dezu.
Itz bakar ori mintza orduko
Kantari jartzen gaituzu.
(ARANTZAZU Euskal Poema'tik)*

*Azken bi urte auetan, Aberri Egunez, emen Paris'en, meza garaian
kantarazi ditut ahapaldi ok, baiñan gure biotza etzan kantari yarri,
naigabez baizik.*

*Ni neu organuan ari nintzan bi begiak malkoz blei, eta ni bezela
beste asko. Izen ukigarria Arantzazu! Izen orrek, aurtzarotik, biotza
ukitu zigon euskaldun guztioi.²⁵*

Lehengora etorri, *Arantzazu* aldizkaritik egotzitako oihu horrek ez zuen euskaltzaleek opa zioten zoririk izan. Errepara Nemesio Etxani-

(25) IBIÑAGABEITIA Andima in Euzko-Gogoa 1951-Ir-Ur 9-10 zb.

zek Andima Ibiñagabeitiari 1952aren hondarrean egindako adierazpenoi:

Aizazu! ta nor izan da Times'era Arantzazu'tzaz kertenkeri oiek bialdu dituan txatxua? Alako ederki asiak ginan Euskal-idazleok batzekotan, eta orra orain, artikulo zorioneko aregatik, berriro bildurtuta atepak itxi dizkigute. Zertarako egjak gezurrez nasi bialtzen dizkigute? Ta gañera, emen alegin aundi ta luzeen bitartez zerbait inisteko bidean geranean, orrelako iñusokeri batek atzeratuta uzten gaitu. Kontuz ibiliditezela, or kanpotik orren baliente diran oiek (Nemesio 52-XII-9).

Nemesio Etxanizek aipatzen duen aldizkari horretan, besteak beste, honako adierazpenak egiten ziren:

During last week's meetings with the monks of Aranzazu, pious Basque priests earnestly discussed how they might keep their old culture and religion from slipping away from the country. A few days later, they left the monastery to go down to their scattered parishes, their faith renewed by the monastery's support. Said one, caressing a small green, white and red ribbon (for the Basque national colors) pinned on his rough cassock: "While there is one Franciscan at the shrine of Our Lady of Aranzazu, the Basque culture will not die."²⁶

Hurrengo urtean, berriro ere ekin zion, xede berbera zuela, euskal idazleei batu beharra aldarrikatzen Pariseko *Euzko-Deya*-tik:

Bear-bearreko egitekoa degu "Euskal-idazle Batza" sortzea, ta indartzea. Erderaz ari zaizkigun "akademikoak", utsa baiño geiago dira bai, baiña utsaren urengoak besterik ez, gure Euskera suspertzeko. Euskera euskeraz idazten degunok bizi-araziko degu, ez beste inork. Ta euskal-idazle Batz onen lenbiziko lana, auxe bear genuke: maiz gure arteko batzarrak zortu ta ugaldu. Batzarraldi auetan gure lana mugatu ta arautu gero. Erderaz "la racionalización del trabajo" esan oi-dutena, gure lanei egotzi bear genieke."²⁷

Aipatu dei horrek oihartzunik bildu zuen *Euzko-Deyan* berean, hurrengo alean argitara baitzen Nemesio Etxanizen antzeko burubi-

(26) "Embattled Basques" in Time September 22, 1952.

(27) ETXANIZ Nemesio: Paris-eko Euzko-Deya (19.53-4-1).

deak agertzen zituen artikulu bat: *Idazleak dirala-ta* (53-mayo) zeritzana. Hurrengo hilean iparraldeko *Herrikoek* ihardetsi zioten. Gisa honetan mintzo ziren:

Saia zaitzete euskal idazleak Amillaitz'en deiari erantzutera. (...) Beraz, euskal-idazleak bial izkiguzute zuen erantzunak beti ere onartuak izango dira. Orok bat, orok elkar euskera dagokion gaindegira eramateko.²⁸

Mexikoko *Euzko-Deyatik* ere erantzunik jaso zuen: *Amillaitz'en asmoa bikaña dala-ta nago. Oso errax aurrera atera ditekera ere bai. Gañera, amari oparoak emango lituke euskeraren alde.*²⁹

Alabaina, ez zuen burutreko biderik ikusten, Andima-ri ziotsonetz: *Gure batzarra eztaigu noiz egin al-izango dogun. Orkoak Baiona'n egina dutela entzun det* (Nemesio 53-1X-18)

Ameriketan, Iparraldea eta Hegoaldean barreiaturiko euskal idazleak batzeko asmo honi bultzaldia emanez, beste bi urtez iraun zuen. Hurrengo urtean, 1954ean, berriro ere Pariseko *Euzko-Deyatik Idaskaritza* sortzeko premia agertzen zuen:

Euskaldun-talde aundiak zabaldu zazkigu Ameriketan, Argentina'n, Uruguay'en, Venezuela'n eta Mexiko'n batez ere, gure erritar asko ditugu. Euskalerrri bietan berriz (Añamendiz goi eta bekuok), gure egitekoak banaka ta alkarrekin lotura gabe daramazkigu. Alegin oiek guziak biltzeko; bata bestearen berri emateko; andik eta emendik datozkigun galderai erantzuteko; euskal-liburu berrien zabalak egiteko, ta abar eta abar (...) IDAZKARITZA bear degula deritzat. Ludi guzirako idazkaritza, Euskal-Erri-barruan bear genuke. Laburdi'n edo Gipuzkoa'n. Gero orren menpeko idazkaritzak sor ditzakegu euskotar talde aundiak ditugun lurralde guzietan.³⁰

Xede hau azken aldiz 1955ean agertzen du, berak esatera, adiskide batek bide emanik, *Eusko Ikaskuntz Batzar*ak aurreko urtean egin deiaz galdegiten ziolarik:

Eusko-Ikaskuntza-Batzarrak neurri batzuk artu ditu ortarako. Asmo onak ugari ditugu Batzar orren deian: baña neurri oiek "vitamin" gutxitxo izango dute gure izkera sendotzeko.(...) Dezakegun apur

(28) In Paris-eko *Euzko-Deya* (1953-6; Baionako Herria astekaritik aldatua.

(29) "Idazleak dirala-ta Mexikotik oihi!" Mexiko-ko *Euzko-Deya* 1953 Agostoa.

(30) Paris-eko *Euzko-Deya* 1954-7.

ontan, zer egin bear genuke? Orra nere aburua. 1) Gure aleginak batu.(...)

2) Batasun au,

- a) Argitaldari nagusi bat sortuz lenbizi. Euskal liburu berri (...) ugari irar ditzagun.
- b) Baña euskaldun asko ta asko, irakurle alperrak ditugu (...) gure erriak bearren duan gauza, Euskera belarrietatik sartzea da. Ontarako berebizikoa degu Euskal-teatroa (...) Beste eda-bide indartsuenetakoa, irratia degu (...) argitaldari ta irratsaio lan ori, erosoen, Laburdi aldean sor diteke. Or eskuak lasaiako dituzue, gure amesak mamitzeko (...) Besterik ez degun artean, eldu dezaiozun daukagunari. Euskera artzen duten aldizkingietan idaz dezagun.³¹

Hemen amaitzen dira gai honetaz Nemesio Etxanizek argitara emanak. Gai honek bizirik jarraitu bazuen ere, gure autoreak aurre-rantzean ez zuen sustatzaile lanik burutu. Bidenabar, orduko euskal kulturaren egoera zorigaiztokoaren argazki robot bikaina ezagutarazten digu.

4. Nemesio ren olerkiak eta euskal erotikaren lehen urratsak

Hainbat herri-olerkiri eta beste hainbat bertSORI darion kutsu erotikoa salbuesten badugu, eta orobat *Lauaxetak* bere gerraurreko bi olerki liburuetan hedatzen duen erotismo finaren lurrina: Jon Mirandekin batean Nemesio Etxaniz da euskara alor honetan ibilaraz eta trebarazten aintzindarietako bat.

Honi gagozkiola, olerkigintza erotikoa azterketarik burutuko ez badugu ere, une honetan gai horrek sortu zuen polemikari egingo diogu artea; Nemesio Etxanizek ere eskurik hartu baitzuen *Andima Ibinagabeitiak* Paris-eko *Euzko-Deyan* euskara eta erotismoaz -eurek ez dute erotismoaz hitz egiten. Ardurenik: grinak, lizunkeria eta gisako hitzak darabiltzate- *eraiki* zuen auzian.

Aipatu auzia *Andima Ibiñagabeitiak* eraiki baino lehenxeago, Nemesio Etxanizek aterea zuen bere aldetik jendaurrera gagozkion auzi horrekin ikuskizun hertsia zuen bat, hots, aztura eta usantza aldaketa medio, euskal herrietan gazte eta adinean aurreraturikoen artean ematen ari zen etena. Euskal herrietan, -Azkoitira mugatzen bada ere, eskierki gertakaria zabalagoa da- tradizio eta modernitatearen

(31) ETXANIZ Nemesio: "Dei larria" in Paris-eko Euzko-Deya 1955-9-1.

artean gertatzen ari zen guduan Nemesio Etxanizek, jarrera hartu beharra somaturik *Kanta-kantari* atera zuen, eta hau dela bide, gisa honetan agertzen zuen, hau egiteko asmoa nola erne zitzaion, eta zernolako iritzi kontrajarriak harrotu zituen euskaldunen artean:

Ta emen degu gaurko burruka. Guk, lengo oitura zintzoetan gure erria euki nai; ta gaurko gazteak, neurri zabalagoak eskatzen. Guk izan ditugun loturak eten nai dizkigute; ta guri, Euskalerrian erbesteko oitura zabarrak indartzen ikusteak, min ematen. Zabarikeri au, eztegu geuk ekarri. Kanpotik sartu zaigu. Zine, dantza, radio, kanta; danak, gure asmo ta gogoen kontra, gure erriaren gainera erori dira; ta gaztediaren biotza menderatu digute (...)

Ta orain dator nere galdera. Gazteen biotzak Eliz-alde lotzeko ¿Ez ote-degu bide berrietatik jo bearke? Gaurko gazteei ¿ez ote-dizkiegu neurri estuegiak artu nai? Guri min eman arren, beste lekuetan Elizak egin oi-duan bezela ¿ez al-genduke obe gaztedia bigunago artzea? (...) Ta emen dator korapillorik txarrena. Bide zabalagoak artu bear ba-ditugu gazteei eskua emateko ¿zenbateraño zabaldu ditzakegu bide oiek? ¿Noraño utzi bear diegu gazteei gaurko oitura lasaiagotan? Nere kanta-liburu berria azaldu dedanean, ezpai ori bizi-bizi esnatu da. ¿Zer da KANTA-KANTARI ori?-diote estuzaleak. Liburu ortako kanta batzuek gordintxoak dira gure errirako. Euskeraz orrelakorik eztegu bear.

Beste batzuek berriz: Ba-zan ordua **-diote-** orrelako zerbait euskeraz sortzeko Ta bien artean eskuak burura emanda emen naukazue nori entzun asma-eziñik.³²

Gagozkion artikulua honi beste bat jarraiki zitzaion, artikuluari sineste ematera, adiskide baten esanek hartara zutela.

Ondoko adierazpenok sortu bide zuten eztabaida: *Beste lurralde askotan, Elizak ontzat ematen ditu oitura, dantza ta beste jolas batzuek.*³³ Eraiki zuen eztabaida honi ihardespena eman zieziaion, lehenbiziko, moralisten irizpidea ekartzen du eta ondotik Eliz-Amarena:

Dantza lotuak aitatu ezkerro, moralista guziak ao batez au esaten digute: dantza lotuak animarentzako arrixku dirala. Ontan guztiak bat diote: pekaturako bide dirala. Gero, oitura-zaleok bi aldetara jotzen dute. Batzuek diotenez, dantzak arrixku aundi ta urreko pekatu-bide dira. Beste batzuen iritiz berriz, dantzak ez dira ain

(32) ETXANIZ Nemesio: "Gaztediaren jaikia" in *Arantzazu* (XXXII n° 325 zb.)

(33) ETXANIZ Nemesio: "Ederra egin didazu" in *Arantzazu* 1952 n° 330.

arrixku aundiak(...) Oso kristau diran erriak (...) Oitura garbietan pekatutik urruti ta garbi iraungo dute. Ain kristau ez diranak, Elizaren esanik ez dute gordetzen, eta leize-ertzean galtzeko zorian dabiltz. ¿Onelako erri argaletan zer egin dezake Elizak? (...) Begira: erri oiek edozein lekutan beren jolasei emanak ikusten ditu Elizak; leku danetan ez da arrixku berdina(...) ¿Jolas ori bearrekoa al-dezue? -dio bere artean Elizak-Neuk jarriko dizkizuet ba kristauoi jolas-lekuak. Dantza-leku oietan, erriko apaizen begipean, arrixkua asko gutxitzen zaie. Orra gazte maiteok, zergatik Elizak leku batzuetan dantza-lekuak egokitzen dizkien gaztiei. Ez berak ontzat ematen ditualako, baizik besterik eziñean, erria gertu eztagolako jolas oiek ziara uzteko (ibid).

Atzera berriz *Andimak Euzko-Deyan* eraiki zuen auzira itzuliz, lehenbizi, eztabaidari berari jarraikiko gatzazkio agerrietan agertu bezala jarraiki ere, eta tarteka auzi honetan euskarari bide berriak urratzearen alde jo zutenek euren artean zein burubide zerabiltzaten emango dugu aditzera.

Auziari hasiera eman zion Andimaren Euzkera ta liburu lizunak zeritzan artikuluaen muina bilduko dugu ondotik:

Aberri-barrutian gizatalde bakoitza euzkeraz elikatu bear da. Aberri baten guztitariko jolasak, jokaerak eta izakerak ausnartuten dira: Onak, bigunak, ederrak, gozuak, alaiak eta baita be txarrak, gogor-rak, lizunak, mingotzak eta itunak (...). Auxe esan nai dot: Aberri barruan, TASUN eta KERI guztiak izaten dirala: Edertasunak eta Arinkeriak; Maitasunak eta Maitakeriak. (...) Orain arte, euskera alde zerbait egin nai izan dogunok TASUNATZAZ bakarrik jokatu gara, KERI alde ori aldebat utzita. Eztot esango okerreko bidetik ibili garala, ez orixe, baña giztalde (sic) askori opor egin dautsogula, ori bai. Beraz, KERI talde orreik be euzkeraz alikatu bear dirala deritxot. Nik neuk, erbestetik etorri oi diran eresieri be euzkal-izkia jarriko neuskioe. Erriak erderaz barik, euskeraz abestu dayazan. Ez ikaratu tango naiz pasodoble bat aitzen dalako (...). Orrei burruka egiteko, gazigarriz beteriko euzko-eresi ta izkiagaz eginiko lanaz azaldu(...) Eta idazti lizunak (pornografia) eurak be euskeraz egingo ba'lira? Ikaratu? Orra zer jaso yatan orain dirala bi illabete. Ortario prantsez aldizkingi edo revista bat ekarri eusten, jantzi-arinenez eta billosik ziran emakumien argazkiz betia.

— I, gazteleratuko al daustak lantxu au?

— Ez-erantzun neutson zorrotz. Etxuat lanik egin 'nai euzkeraren etsai bizia dan ele orren alde. Nai baldin ba'dok, euzkeraldu egingo dauat, lizunkerizale ez nazan arren.

Purruat egin eustan esanz:

— Euzkeraz etxagok gatzik emoterik gauza orrei, eta gutxiago zuen euzkera ori ulertzerik.

Erantzuk orrek zirikatuta euzkeraldu egin neutson oso-osoan. Or darabille eskurik esku erreliki bat ba'litz lez. Eta danak ulertuten dabe. (...) Danak gogoz eta imparrez irakumi daroe. Zergaitik? Euren gogoko gaia ikusi daroelako.(...) Ziur naz, gai orreik euzkeraz erabiliko ba'lira, millaka ta millakari sartu-aziko geunskioela euzkera.³⁴

Artikulu honek orduko zenbait euskaltzale asaldarazi zituen eta kontraktotasunik ausarki sortarazi zuen. Hurrengo alean *Abandotarrak* sinatzen zuenak *Euzkerea ta euzko-ekandu onak* zeritzana argitara zuen. Bertan gisa honetan ihardukitzen zuen:

Euzkeldunak beti ixan dira ekandu edo oitura on eta garbikuak. Oregatik euzkerea beti garbiya izan da lizunkeribakua. Euzkeraz eztago biraurik eta birau-egiten daben euzkeldunak erderaz egiten dabe. Eta ori obe da euzkerara erdel-birauak bigurtu, birauak euzkeraldutia baño. (...) Beraz, euzkerea edozein gauza txarraren alde erabiltzia gaiztakeriya da. Naiko abesti zikiñak dagoz euzkeraz, eta larri zoritxarrez, españarrzaliak eginak. Eta espanarr-abestiak, tangos, pasodobles y malagueñas euzkeraz jarrtzia gauza ezin ulertzekua da.(...) Españarrtuten ba-gara euzkotarrok endakaturten gara. Gauza bakana izango zan espñarren abestijak abestu, kitarraren soinuaz, "cante jondo" ta olakuak, euzkeraz esanaz: "Ole,Marixa! Viva zure ama!" Ixan gaitezen, ba, euzkeldun garbiyak eta aberrtzale zintzuak. Eta gauza guztiyen gañian kistarr onak. Euzkerea, bai, baña ez lizunkeri-bide.³⁵

Artikulu hau aiputan hartuz begira zer ziotson Nemesio Etxanizek Andima Ibitiagabeitiari: *Zuen irrati ori --Pariseko Euzko irrati az arri da-, ez da beti ondo aditzen: baña lengo baten zerbait jaso nizun Xemein'ek -Abandotarra izengoitiz idazten zuenak- idatzia. Zerbait idazteko asmotan nago "integrista" orren arira* (Nemesio 52-XII-9).

Gutun berean bere liburu berriaren albisteak eman ondotik gisa honetako aipamenak egiten zizkion, Andimak Norbaitek izengoitipean idatzitako artikuluari:

(34) IBIÑAGABEITIA Andima (Izengoitiz: Norbaitek) "Euzkerea ta liburu lizunak" in Paris-eko *Euzko-Deya* (1952-1 H).

(35) XEMEIN Ceferino (Izengoitiz: Abandotarra): "Euzkerea ta euzko-ekandu onak" in Paris-eko *Euzko-Deya* (1952-12-1).

Nere liburu berria laster jasoko dezue. Lenengo antzerkia, KANTA-KANTARI'ko abestiz ornitua det: eta integrista oiek lengoari billa zizkioten akatsak billatuko dizkiote. Prailetan izan det eskrupulo gutxienerako jendea. Arritzekoa al-ezta? Zure "Lizunkeria"ri buruzko jarduna ikusi det. Ain zuzen, beste ainbeste gertatua da emengo alde onetan. Lagun bat joan zaio euskalzale jator bati, gordinkerri piek euskeraz ezin ditezkeela adierazi, esanaz.

Euskalzaleak, lagunaren ezjakina esnatu nairik, artu du luma, ta ordu laurdenean, sudur-aurrean egundoko lantxoak jarri dio. ¡Alakoa lantxoak, ala ere!. Egun gutxi barru bialduko dizut olerki au (bertsotan baita egina); ta ikusiko dezue eztiola inori zor gordinean. Olerki orren izen-burua "SUSAAK" [Salvatore Mitxelenaz ari da. Ikus, "Susa" *Jakin* 5, 1978, 99 or., Nemesio Etxanizen iruzkinak].

Nemesio Etxanizen hitzetan delako *Integrista* horren hariko artikuluhori aipatu Eusko-Deyan *Euskera ta griñak* izenburupean agertuzen. Artikulu horretako guna, funtsean, lehenxeago *Arantzazu* aldizkarian argitara emandakoa berbera da, haatik, badu hasiera askitiloatsagabea elizgizonen artekoa izateko, *Lafitte kalonjeari* aitzakia emango ziona ihardespenean Nemesio Etxaniz ere *Miranderekin* batean biltzeko. Hona:

Auzi berria degu euskalzaleok: Euskera ta lizunkeria alkartu ote ditzakegun. Bereala sortu dira "integristok" makilka. Mugatu dezagun ezpaia. Giza-griñak aizatuaz, erdera guzietan diru asko etxeratzen digute. Euskerak ere irabazpidea sor dezaiguke, lizunkeria aizatuz. Dirua ez-ezik, indarra ere artuko liguke gure izkuntzak bide ortatik.³⁶

Jarraian hau ere bazioen *A/a ere, erdera oiei pekaturaño ez diogu jarraitu nai. Lizunkeriz oben eragiteko bakarrik dan literatura ori beaz, zokora dezagun* (. .)

Erdera guzietan liburu, antzerki, abesti ta abar, gure gazteak arrixku aundiko erakutsiak dituzte. Guk gai ontan zerbait ematen ezpadiegu, erderazko bide oietan Euskeraz gañera, oiturak ere askoz, geiago galduko zaizkie. Eman dezaio gun beaz euskeraz janari txukunagoa: ta gure izkuntzari ta gazteen oiturei mesede aundia egingo diegu... Erderaz, jesulagun batek "Pequeneces" idaztea zillegi ba-du: guk ere maite-bidetan okertzen diranen ger-

(36) ETXANIZ Nemesio: "Euskera ta grinak" in Paris-eko *Euzko-Deya* 355 zb., 1953-1-1.

taerak idaz ditzakegu, oben egin gabe (...) Burruka sortu diguten sailllean bertan, arpegi eman bear diegu euskeraz gure etsaiei (ibid).

Arrazoiketa honi aurrerago ikusiko dugunez .ez-ikusiarena egin zion Lafitte kalonjeak.

Pariseko *Euzko-Deya*-ren ale berean *Ion Mirandek* izkiriatu zuen gai beraz. Bertan era honetan ihardukitzen zituen *Abandotarraren* aburuak:

Abandotarraren hitzetarik, euskaltarzunak soilki khristarartzuna begiratzeko bide izan behar lukeela dirudi. Bera katoliko dela agiri baitu, haren ioara haur enthelegatzen dut-bainan gogoan harr beza, arren! oro ez garela hain katoliko sutsu. "Euskaldun fededun" dio bertze lelo zaharr batek. Fededunago garentz ezen-ez bertze gendeak dudatzen dut. Euskal-gogoaren idioplasman aitzinako paganismuaren hondakinik asko edireitun ahal ditu edozein psykologuk edo folklore-ikhertzailek. Eta oraiko euskaltzale ta aberrtzaleen artean, pantheistak, neopaganu bai eta atheistak ere ba gagoz-edo-ta khristarr-theistak egon arren berhain Vatican-zaleak ez garenak-herri orotako intelligentzan bezalaxe. Euskaldun "heterodoxo" hoietaz guti mintzatzen dela nahi dut, eta ez da mi-resgarri: batetik oraindanoko euskaltzale gehienak aphezak izan baitziran eta bertzetik, euskal aberrtzaleen kopurua alderdi konfesional baten khide baitira. Badarik ere horr-garade (...) Zer uste dute Abandotarrak eta Euskaldun-fededun-zaleak, ala endakatu batzu gerala? Odolak, hizkuntzak, bai eta nahiak ere egiten dute Euskaldun. Ez baptismak (...) lahve-ren bigarren herri hautetsia egin gura lukete zenbaitek Euskalerritik-bainan hortakotz ez gara oraino aski ludu (...) Euskaldunen herri izan dadin aski izan bekigu, othoi.³⁷

Bi artikuluok erantzunik bildu zuten. *Aita Xabañok* gutuna igorri zion Monsieur *le Chanoineari*, hots, *Lafitte kalonjeari* Ion Miranderen artikuluari ohartzera gomitatzen zuelarik.

Goiago Miranderen artikulutik bildu ditugunak Lafitteri ohararazi eta delako artikulua biziki gaitzetsi ondotik berak zukeen eragin-itzalaz baliatzeko gaidegiten zion horrelako artikulurik gehiago ager ez zedin delako agerkarian, bestenaz oroitaraiziz *Indexean* sartzea hartze zuela *Mirandek* ezezik *Euzko-Deyak* berak ere:

(37) MIRANDE Ion: "Liburu lizunetaz" in Paris-eko *Euzko-Deya* 355 zb., (1953-1-1)

Vous ne vous étonnez pas si je regrette vivement qu'une page de cette nature trouve place dans un périodique destiné à nos chers compatriotes basques. Votre influence dans les milieux directeurs d'EUZKO DEYA pourrait-elle éviter le retour de semblable article? Sans cela c'est EUZKO DEYA lui-même qu'il conviendrait de mettre dans cet INDEX qu'a lu Mr. Mirande.³⁸

Gutun honen eraginez edo lehendik ere ihardesteko gogotan zena sustatu zuelarik, *Lafitte* kalonjeak gutun luzea izkiriatu zuen *Herrian* aiputan hartu dugun Miranderen artikuluz batean gorago aiputan hartutako Nemesio Etxanizena ere burutik egindako batzuren burugabekieriazat etsiz:

Parisen agertu bi artikulutan, bi eskualzale, batto mendiz haraindikoa, bertzea hunaindikoa, berriki ari izan zaizku auhen eta sinkulinez, baizik eta zerak (...) ari daukula eskuara galtzen (...) eskuaraz ez omen baitugu aski erabiltzen irakurgai lizunik!

Zikinkeria dariogula izkiriatur, ba omen ginuke arrakasta biziki gehiago, eta eskuarazko liburua bichkotcha bezala sal omen litake... Holakorik gogoratzea bada zer bait, aiphatzea ez da gutiogo: mozkor batek, ez dakienean zer mintzo den, athera ditzazke gisa hortako arrazoin ahulak; harrituak gaude nola odol hotzean norbait izkiriatu ahal dituen eta agerkari batek argirat eman.³⁹

Ondotik, euskara ez zuela euskaldunengandik bereizten zioen, eta Ebanjelioari zeudela *Guk ez dugu neholaz eskuara eskualdunen ganik beretchen*, ez berechi nahi ere. *Eskualduna nahi dugu norbait izan dadin, gorphutz eta arima, sendo eta garbi egonez edo bilhakatuz, egiari eta ongiari emanez. Ez dezakegu beraz ez hala ez denik ez eta gaizkirik onhart, nahi bezain ederki eskuaraz panpinaturik ere (. .) Ebanjelioari gaude: "bilha zazue lehenik Jainkoaren erresuma eta gainera tikoak ukanen dituzue populu"* (ibid).

Buruenik, Miranderen artikuluari ihardespena emateari lotzen zitzaion: hau nahiz euskaltzale zen eurengandik, hots, giristinoengandik arras hastandurik zela bere fede eskasagatik; halaber urrikari zuela Lafittek, berak ere fedea gal baleza ez zekikeelako zertaratuko zen, eta otoitz egitea zegokiola, Miranderi ere begiak argi zekizkion Jainkoaren argitasunari buruz.

(38) CHABAGNO Jean des Missions-Etrangères de Paris-ek sinatua Le 9 Janvier 1953.

(39) LAFITTE: "Eskuara eta irakurgai lizunak" in *Herria* (1953-1-15)

Lafitteren honek kontrakarrezko bi artikuluska sortarazi zituen eta hauekin amaitu zen euskara eta lizunkeriar buruzko eztabaida. Lehenbizi, Andimarena agertu zen eta bertan Ion Mirande eta Nemesio Etxanizen izena garbitzen lehiatzen zen:

Zertako ez dugu aitortuko euskaldun fededunez gainera ba direla bertze batzu ain fededun ez direnak? Zergatik ez ditugu argituko oroen aburuak auzi huni buruz? Ez dugu izan nahi bereak azal eta bertzenak itotzen dituten gizon ertsiak.⁴⁰

Hurrenik, Nemesio Etxanizena. Honek aurrekoan Abandotarrari bezala eta pixkabat lehenxeago *Arantzazu* aldizkarian egin bezala onez onean ihardesten zion Lafitte kalonjeari goragoko lerroetan bilduak ditugun argudioak beste behin adieraziz.⁴¹ Gorago ere aditzera eman dugunez, eztabaida hau, haatik, ez zen teoria hutsaren gainean eraikitakoa.

Engoitik *Ion Mirandek* olerki sorta ederra ondurik zuen eta Andima Ibiñagabeitiak bere aldetik argitaratzeko prest zituen Nemesio Etxanizi 1952aren hondarrean adierazten zioenez:

Mirande'n olerkiak ere gerturik dauzkat argitaratzeko. Olerkari gazte onek euskera betiko lelotik atera ta maita-leloetan sartu du, gordinki ta ausarki. Olerkari bezela meritu andikoa dala, nik uste, *filosofiz zerbait naasia izan arren. Euskera danerako gai dala erakutsi bear dugu, eta euskal idazle gazteak emen gertu daude gure izkerari indar berriak fxertatzeko* (Andima 52-12-19).

Bere langintzaz zen bezainbatean honela zioen: *Lanarteka Ovidius'en "Ars Amandi" ots 'MAITA-BIDEA' euskerara itzuli dizut. Gerturik daukat irarkolarako, sarrera ta oarrez jantzia* (ibid).

Gure autoreak ere aginduak bide zizkion olerki vanguardistak:

Pozik jasoko ditut agintzen dizkidatzun olerki vanguardistok. Zaude trankil, ez ditut lau egaletara barreiatuko, eta ikaratu ere ez naute egingo. Emen gaindi, gordinkeririk ugari irakurria naukazu euskeraz. Boccacio'ren ipuiak euskeratzekotan gabiltz. Or bialtzen dizut batxo, Mirande'k antolatua, irakur dezazun. Poliki dago (ibid).

(40) IBIÑAGABEITIA Andima: "Labur..." in Paris-eko Euzko-Deya (1953-2-1).

(41) ETXANIZ Nemesio: "Aphex yaun bati" in Paris-eko Euzko-Deya (1953-3-1).

Olerkiak aiputan ditugula, 1953aren lehen seihilabetean onduko zituen era berriko olerkiak, alegia, askatuak, Donostiako Diputazioko Julio Urkixo mintegiak 1946ez geroztik, lehenbizi, euskara-erdaraz eta 1953danik euskara hutsean ateratzen zuen *Egan* aldizkarian argia ikusiko zutenak. Halaber argirik ikusiko ez zuten bi olerki, hain zuzen, goraxeago aiputan hartu dugun *Griñen* loa olerkia eta K ta N zeritzana.

Olerkiok, batetik, Andimaren goresmenak jasoko zituzten: Zure olerkiak benetan ederrak, “*Eztai-gaua*” eta “*Maitasun eldua*” batez ere. (Andima 53-8-29). Bestalde, Nemesio Etxaniz bera ere zalantzatan zebilkeen: *Bide onetik ote zabiltzan galdetzen didazu?* Andima lbiñagabeitiak zalantza guztiak aienatzeaz batera adore ematen dio:

Bai orixe, oberik ezin zentzakean autatu. Garaia dugu gure arteko betiko leloak alde batera uzteko. Izkera iaso nai badugu, gai berriak barna erabili bear dugu, zuk orain darabilzkizun bideetatik barna (ibid).

Aholkurik ere ematen dio:

Realismo geiegirik ez dut aurkitu(...) Realismo ori galtzeke, nik uste goi-ats geitxoagbz gure olerkiak gantzutu ditzakegula. Gure izkeraren okerretatik ba (sic)-okerra baldin bada- konkretoegi izatea da. (...) Nik uste, pixkat olerki izkera izpiritualtzera alegin bear zenukela naizta gai gordinenak erabil (ibid).

Orixek berriz, *olerki lotsa ernangarri* zeritzon:

Griñen loari, Baitaratu zera, orregatik, Etxaniz'en “Griñaren loa” gordiñegia dala. GERNIKAN ez dezake argitara (...) ALDERDIkoek ez dute onartuko inolaz ere, likiskeri ori, arri ta belarri eginik nago olako gizon onari nola ialki zaion olerki lotsa ernangarri ori. Zori-gaiztoko modal.⁴²

Jokin Zaitegik ere ez bide zituen oso begi onez ikusi, Nemesio Etxanizek egindako gutunak salatzen duenez. Bidenabar, gutun honek beronek ematen digu bide bere adiskide euskaltzaleen artean zernolako harrera izan zuen jabe gaitzen:

Noan olerkietara. Auei buruz, uste gabeko iritziak artu dizkizut. Batezere GRINEN LOA,ta K ta N'ri buruz. Olerki bezala ,gorago deritzaie geienei oietako lenbizikoa. Artetxe'k etzion iritxi olerkia “K

(42) ORIXEK Jokin Zaitegiri Zaragoza-tik (1953-X-25).

ta N"ri. Maritxu Barriola'ri, bigarren au gordiñagoa zeritzaion. Mitxelena Xalbatore'ri, biak malla berdiñekoak iruditu zitzaizkion olerki-aldetik. Lekuona'k iritxi estuagoa izango zuela, uste nuan, moral-aldetik.

Baña etzan onela izan. Zuk berriz, or kanpuan aspaldi ontan ibillia bezela, iritxi zabalagoa izango zenuala, uste nuan; eta aldrebes izan da. Zu, etzera ausartzen, izenordez ere, zure aldizkingi ortan bi oiek argitaltzen. Begira gure aburua...(Nemesio53-XII-27).

Euskara erotikaren bideetatik barna trebarazi eta aitzinarazteko ahalegin hauek ez zuten adur onik izan. Eta ez da zer miretsi, euskaltzale eta abertzale adiskideek berek ere gordinegizat epaitzen baitzituzten Nemesio Etzanizen beraren olerkiak. Ondoko olerkiok zer zori izango zuten erraz da igertzen.

Ion Miranderen olerkiak Franko hil zeino zokoren batean egon ziren, *Andimaren Maita-bidea*, *Ovidioren Ars Amandiren* euskaralpenak, duela gutxi ikusi du argia, eta Nemesio Etzanizek onduriko hiru olerki ez argitaratuak, aldiz, honako zoria izan zuten: *Rodin'en arlan aurean* zeritzana *Euzko-Gogoak* eman zuen argitara 1955ean, -eraldatua agertuagatik, lehenbiziko bi ahapaldiei beste bat erantsirik-; K ta N zeritzanak, bere egileak *Lur berri billa* liburua atera zain egon beharra izan zuen argitara zedin, eta azkenik, *Griñen loa* delakoak *Jakinen* eskutik 1978an eman zen argitara.

Olerki gaitzetsiok izandako zori makurraz, gisa honetako aitorrak egiten zizkion Andima lbiñagabeitiari 1954ean, ilun- eta etsialdiko une batean:

Gero, gu euskaltzale Quijoteok, ez dugu sendabiderik. Nere biotzak agindu bezela idazteko?. Ala egin dut azken-aldi ontan, eta zertarako?. Zuen eta "EGAN" aldizkariak ere porrot egiteko. -Mitxelena'tar Luis'ek esan didanez, igorri dizu aldizkingi orren azken-banakoa. An irakur zenitzake nere amaika olerki. Geiago ere argitara nai zituan, *baña* azken-orduan, bildurtu egin da, ta orregatik ez ditu argitaratu nere "K ta N" ta "Rodin'en arlan aurean" izeneko olerkiak--. Orrez gainera, lagun gutxiri eta zintzoei bakarrik erakusteko esan zidaten nere olerki-gordiñoak: *baña* gure Euskera-goseak eraginda geitxori erakutsi dizkiot, nunbait, eta orratx!. Nola-ko eskandaloa apaizak sortu dituan olerki nabarmen oiगतिक!. Nere "GRINEN LOA"ri buruz, aitarenka gelditu dira batzuek (Nemesio 54-VI-20).

Honek guztiak gerraondoko gurutze-bidean den Euskal Herriaz jakin nahia alatzen digu segurik eta orobat argitasunik ere ematen digu.

Plama hauetara ekarri dugun eztabaidaren lehen irakurraldian Lafitte-ren arrazoiketa zentzudunago eta gisakoago iduri luke Nemesio Etxanizena baino. Nor bera fededun izanik, zer dela eta bestelako ustebidea dutenekikoa egin nahi hori. Honakoa datorkit burura: nor bere irizpideak aitzinaraz bitza eta ez bedi bestetara lerra.

Historiari gibel emanaz gero, segurki Lafitte hizpidean dago. Haatik, Nemesio Etxaniz eta are Andima Ibiñagabeitia -hau ere Euskal Herriak eman duen euskaltzale porrokatuetan porrokatuena izateaz gain fededuna eta Jesukristoren miresle handia baitzen Nemesio Etxaniz trukaturiko gutunen arabera- beraren jokabidea aditzeko, ikuspuntu ahistorikotik behaturik gutxienean bitxia dirudiena, gerraondoko intelligentsia oroz gainetik euskaltzale honi kasu eman beharra baitago.

Nemesio Etxanizentzat, Eliz-agintariek aginte zibil, damurik katoliko izenondoaz harro dauden bezain zinez antikatoliko direnenekin bat egiteak, euskaldunen endekatze morala erakarri du. Katolikotasunaren izenean euskaltzaletasun eta euskal herritasun guztiari gudu ematera prestatu dira, ondorioz lehen Euskal Herri zena zinez harako *Salbatore Mitxelenaren gurutze-bideko* herri bilakatu dutela.

Eliz hierarkiak Aginte Zibilar esku emanik sustatzen diharduten Euskal Herriaren endekatze batez ere moral honen baitan barrena, ezin joka liteke besterik gabe gerraurrean bezala, harako *Lizardik Euskaltzaleak* taldeari ezartzen zizkion bi hesiren barruan huts-hutsik, *Euskaldun on guziek dute gure elkarte ontan sarbiderik. Inñori etzaio galdetzen zein politika aldekoa dan, ezta ere politika zer dan badakian. Bi esi bakarrak ditugu: Jainkoa ta bere lege zuzenak ez oinperatu: Euskalerria biotzean euki*,⁴³ honezaz landako ideologi-barruti ezberdinetakori eskurik luzatu gabe.

Gerraren ondorek Lizardik ezarri bi hesietarik, lehenbizikoari noraezeko ez iriztera ekarri ditu Andima Ibiñagabeitia eta orobat Nemesio Etxaniz ere ohartukixe edo oharkabeanxe.

Ageri da hor bigarren hesiari aski iriztetik eratorri den euskararen gainean bermaturiko elkartasunik halako nahiz holako sinestedunen artean, Miranderen hitzetan *Eta oraiko euskaltzale ta aberertzaleen artean, pantheistak, neopaganu bai eta atheistak ere ba gagoz-edota khristarr-theistak egon arren behain Vatican-zaleak ez garenak-herrori orotako intelligentsian bezalaxe*.⁴⁴

(43) LIZARDI Xabier: "Arrasateko itzaldia" (1930-7-30) in *Kazetari-anak*. Erein 1987, 270-275 orr.

(44) MIRANDE Jon "Liburu lizunetaz" in Paris-eko *Euzko-Deya* (1953-I-I).

Kondairatzen dihardugun garaitsuan Andima Ibitiagabeitia nola Nemesio Etxaniz *khristar-theista* izan arren hain *Vatican-zaleak* ez zirenen artean zeudekeen eskierki -Nemesio Etxaniz bera, guztiz ere, Espainiako -are Euskal Herrikoak- apezpiku eta hierarkiaren kontra agertzen zaigu, hain zuzen aginte zibilari lotuegi zeritzelako--.

Orobat oroit bedi, Mirande, Andima, Krutwig, Peillen anaiak eta Mirande maiz elkartzen zirela Parisen urte-bitarte honetan, segurki abertzaleok zituen gogoan Ion Mirandek goikoa izkiriatu zuenean.

Lehengoz gain, diogun gogo-giro eta elkartasun honen agergarri dira ondoko lekukotasunak. Bata, Andimari Paris-eko *Euzko-Deyan Lafitteri* ihardespen gisa prestatu artikulua igortzen dioneko gutun berean dioena:

Zurea pozik jaso nizun (Ilbeltzak 21 'koa): baña an aitatzen dizkidazun Euzko-Deya'ren ate biok, ez ditut eskuratu. Orregatik, sortu degun ezpaiari buruz, illun naukazu. Alerik ba-dezu, bial zaidazu berriro ale bat bada ere. Laffite'k (barka idaz-utza) aintzakotzat artu gaituanean, ez da gaizki.

Hollywood (¿onela idazten al-da?) oraingoan garaitu degu, nunbait. An ere, pelikula bat edatu nai danean, eskandalo txiki batzuek asma oi-dituzte, ta guk aien trapukeriak ikasi. Gora goaz euskaldunok (Nemesio 1953-II-?)

Betidaniko jokabidea hutsala gertatzen denaren kontzientzia, *eskandalo txiki batzuek* asmatu beharra aintzakotzat hartzeko.

Bestea, oroit nola atal biografikoan genioen Nemesio Etxanizek Miranderi Parisera bizitzera joateko guraria ezagutarazi ziola, eta 1956an elkarrekin buruz buru eginik bata besteari euren barne minberatuaren berri eman zioten. Nola adi liteke bestela, hain iritzi ezberdineko abertzaleen arteko elkartasuna eta are barnekotasuna ere.

Dударик gabe, eztabaida hau beste testuinguru orokorrago baten baitan txertatu beharrekoa da. 50eko hamarkada honetan 60ko hamarkadan areagotuko den prozesu bat abiarazten da gerraurreko teokraziaren nagusigotik sekularizazio biderantz. Baiezta liteke segur higidura honen baitan barrena euskal gizarteak dituen barne-gatazken adar askotariko bat konnotatzen dutela tirabirok, halarik ere azterketa ugariaren beharretan dugu diogun delako prozesu orokorrago batean txertatze hori.